

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Vzdělávání žen v 19. století na území Rakouska-Uherska

Štěpánka Stumpfová

Plzeň 2018

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická
Katedra historických věd
Studijní program Historické vědy
Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

Vzdělávání žen v 19. století na území Rakouska-Uherska

Štěpánka Stumpfová

Vedoucí práce:

PhDr. Jan Lhoták, PhD.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2018

Ráda bych touto cestou poděkovala PhDr. Janu Lhotákovi, PhD., za vstřícný přístup, ochotu a trpělivost, za odborné vedení a cenné připomínky, jež výrazně přispěly k vypracování této bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2018

.....

Obsah

1. ÚVOD	6
2. PŘEHLED ŠKOLSTVÍ V HABSBUŘSKÉ MONARCHII.....	10
2. 1. Charakter školství v Předlitavsku.....	11
2. 2. Charakter školství v Zalitavsku.....	15
3. STŘEDNÍ VZDĚLÁVÁNÍ ŽEN, ÚSTAVY A UČITELSKÉ KARIÉRY ŽEN.....	22
3. 1. Soukromé iniciativy a státní intervence v Předlitavsku.....	22
3. 2. Situace v Zalitavsku.....	35
4. STUDIUM ŽEN NA UNIVERZITÁCH.....	42
4. 1. Studium žen na univerzitách v Předlitavsku.....	42
4. 2. Studium žen na univerzitách v Zalitavsku.....	48
5. ZÁVĚR.....	51
6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	53
6.1. Prameny archivní.....	53
6. 2. Prameny vydané.....	53
6. 3. Literatura.....	53
6. 4. Internetové zdroje.....	55
7. RESUMÉ.....	56

1. ÚVOD

Nejprve chci vzdát velké díky všem ženám a mužům jak bezejmenným, tak známým, kteří se zasloužili o to, aby od 19. století zvolna docházelo ke změně společenského postavení dívek a žen. Vzdělávání sehrálo v tomto procesu klíčovou úlohu. Naneštěstí ve většině případů nenacházelo příliš pochopení mezi mužskými intelektuály (situaci českou lze v tomto smyslu považovat spíše za výjimku).¹ Ovšem i oni si začali uvědomovat, že neplnoprávné politické a společenské postavení žen je velkou překážkou i v úsilí o rovnoprávné možnosti ve vzdělání.² Tyto myšlenky se staly hybným motorem k emancipaci žen nejen v Čechách, ale přirozeně v celé Evropě. Tato dlouhá a strastiplná cesta, kterou odstartoval vznik prvotních tzv. salonů a poté vzdělávacích spolků a různých sdružení, byla završena zřízením prvních dívčích škol, nejprve na soukromé bázi, posléze zvolna začleňovaných do státního školského systému.

Dlouhá léta platilo nepsané pravidlo, že vzdělání nemá vést ženy z domácnosti na veřejnost, ale má pouze napomáhat a zkvalitňovat jejich plnění povinností vůči členům rodiny, snad i pomoci zahánět nudu.³ Vystávala otázka, co s dívkou bez věna, která tím pádem ztrácela možnost se vdát a splnit tak „své přirozené poslání“. Neprovdané měšťanské dívky měly minimální šanci si najít zaměstnání, protože jim chyběla kvalifikace a z rodiny znaly pouze péči o domácnost.⁴ Tyto „staré panny“ se staly přítěží pro rodinu nebo neplacenou pracovní silou v domácnosti. Příprava na manželství v nižších vrstvách byla nedostatečná, a tak i po sňatku byly dívky mnohdy neschopné postarat se řádně o domácnost a o děti.⁵ Nadále zůstávala vize ženina zaměstnání mimo domov pro střední měšťanské vrstvy neslučitelná s dobovým kánonem.⁶ I přesto, že společnost vykazovala pokrokové tendence, stavěla se do tvrdé opozice proti novým a jim neznámým proudům a bazírovala na konzervativních a zkostnatělých názorech, které se v průběhu 19. století a

1 NEUDORFLOVÁ, Marie, *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy a zklamání na cestě k emancipaci*, Praha 1999, s. 10.

2 PÁNKOVÁ, Markéta, *Vzdělávání dívek v Čechách*, Praha, 2006, s. 8.

3 BAHENSKÁ, Marie, HECZKOVÁ, Libuše, MUSILOVÁ, Dana, *Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století*, České Budějovice 2011, s. 144.

4 BAHENSKÁ, Marie, *Počátky emancipace v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha 2005, s. 20.

5 NEUDORFLOVÁ, s. 41.

počátku 20. století pomalu začaly měnit. Pro slovenské prostředí 19. a 20. století je charakteristická dominance křesťanského modelu rodového uspořádání, žena měla ztělesňovat a prosazovat zájmy národa, zatím co muž měl existenčně zabezpečit rodinu. Poté se názory na poslání a uplatnění ženy začaly měnit.⁷

Cílem předkládané bakalářské práce bude podat ucelený pohled na vzdělávání žen v Rakousku-Uhersku. Časově je vymezena školskými osvícensko-absolutistickými reformami Josefa II. na straně jedné, a rokem 1918 jakožto datem zániku monarchie na straně druhé. Vlastní výklad následuje po obligatorním úvodu a rozčlenila jsem ho do tří kapitol. V kapitole č. 2 je charakterizován obecný vývoj školství v habsburské monarchii od konce 18. století. Poskytne nezbytnou orientaci ve školském systému, kvůli odlišnému vývoji separátně pro oblast pozdějšího Předlitavska a Zalitavska. Kapitola č. 3 přibližuje, jakým způsobem v habsburské monarchii ženy pronikaly k dosažení středního vzdělání. Pozornost je proto věnována soukromým vzdělávacím ústavům i institucím státním, které nabídky možnost dosáhnout maturity a umožnit tak studium na univerzitě. Logickým pokračováním je potom kapitola čtvrtá, kde se věnuji studiu žen na univerzitách (opět separátně pro Předlitavsko a Zalitavsko).

Pro zpracování svého bakalářského pojednání jsem využívala především publikované výstupy, ale pro doložení obecných trendů na konkrétním příkladu jsem použila pramenů v Okresním archívu v Komárně na Slovensku, které přibližují existenci dívčí školy v tomto městě od jejích počátků ve spolkové režii až po následné postátnění. Maximum výkladu ale vychází z odborné literatury, která je ke zvolenému tématu již neobyčejně široká.⁸ Z domácí produkce se problematikou zabývala zejména Marie Bahenská, která ve svém díle *Počátky emancipace žen v Čechách* zachytila proces žen od vedení domácnosti až po okamžik, kdy převzaly vysokoškolský diplom první české lékařky a středoškolské profesorky. V knize nastiňuje podmínky vzniku prvních ženských spolků, dívčích škol. Dále se zde pokusila vyložit možnosti žen středních vrstev, pokud se chtěly

6 BAHENSKÁ, HECZKOVÁ, MUSILOVÁ, s. 150.

⁷ DUDEKOVÁ, Gabriele a kol., *Na cestě k moderní ženě. Kapitoly z dějin rodových vztahů na Slovensku*, Bratislava 2011, s. 96.

⁸ Nad rámec níže citovaných prací upozorňuji na přehled bádání od LENGYELOVÁ, Tünde, *Žena jako téma slovenskej historiografie*. In: *Česko-slovenská historická ročenka 2001*, Brno 2001, s. 149–155.

uplatnit i jinde než pouze v domácnosti.⁹ Marie Neudorfllová ve své práci *České ženy v 19. století* líčí snahy žen o emancipaci, rovnoprávnost v oblasti soukromého i veřejného života přes povznesení žen v kulturní, vzdělávací a sociální oblasti. V knize jsou zachyceny kroky žen v realizaci vzdělání až po osudy vystudovaných žen na univerzitách.¹⁰ Souborná kolektivní monografie *Žena v českých zemích od středověku do 20. století* věnuje českým ženám pozornost v širokém časovém průřezu od středověku až po 20. století. Popisuje jejich cestu od dobového názoru být doma po snahy žen získat vzdělání a uplatnit se v profesním životě.¹¹ V *Ottově slovníku* jsem našla nezbytný přehled historického vývoje a dělení škol.¹² Jan Šafránek mi ve své knize *Školy české* poskytl detailní obraz vývoje škol od roku 1848–1913.¹³ Kniha *Minerva 1890–1936* od Milady Sekyrkové mi podala informace o prvním dívčím gymnáziu v habsburské monarchii.¹⁴ Díky studii Marii Gawrecké jsem získala obraz problematiky rozvoje vysokoškolského vzdělání žen v předlitavské části.¹⁵ Ze zahraničních autorů jsem čerpala z literatury od Johanna Schwickera, který podal ucelený přehled o Uherském království a věnuje pozornost i tamnímu školství.¹⁶ Speciálně pro horní část Uher (dnešní Slovensko) bylo čerpáno z knihy A. Sikorského, který se věnoval problematice školství na Slovensku v 19. a 20. století.¹⁷ Samu Borouzsky posloužil k dokreslení situace školství ve městě Komárno.¹⁸ Dále slovenská spisovatelka Gabriela Dudeková ve své obsáhlé knize *Na cestě k modernej ženě* podala ucelený pohled na ženy v dlouhém časovém průřezu, takže jí neunikly ani

⁹ BAHENSKÁ.

¹⁰ NEUDORFLOVÁ.

¹¹ LENDEROVÁ, Milena, KOPIČKOVÁ, Božena, BUREŠOVÁ, Jana, MAUR, Eduard, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009.

¹² OTTO, Jan, *Ottův slovník naučný, Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, 27. díl, Vůz-Žyžkowski*, Praha 1908.

¹³ ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudu, II. svazek 1848–1913*, Praha 1918.

¹⁴ SEKYRKOVÁ, Milada, *Minerva 1890–1936. Kronika prvního dívčího gymnázia v habsburské monarchii*, Praha 2016.

¹⁵ GAWRECKÁ, Marie, *Ženy a univerzitní studium v habsburské monarchii*. In: *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis*, 8, 2015, s. 113–129.

¹⁶ SCHWICKER, Johann Heinrich, *Statistik des Königreiches Ungarn*, Stuttgart 1877.

¹⁷ SIKORSKÝ, A., *Das Schulwesen in Der Slowakei*, Bratislava 1921.

¹⁸ BOROUSZKY, s. 257–268.

podrobnosti k počátkům snah o ženské vzdělání.¹⁹ Přehled o dívčím vzdělání v Rakousku zpracovala Daniela Leitnerová.²⁰ Využito bylo i několik internetových zdrojů, které mi pomohly k dokreslení informací a přispěly tak k dokončení práce.

¹⁹ DUDEKOVÁ, Gabriele a kol., *Na cestě k moderní ženě. Kapitoly z dějin rodových vztahů na Slovensku*, Bratislava 2011.

²⁰ LAITNER, Daniela, *Höhere Mädchenbildung in Österreich – Die Entwicklung des Mädchenschulwesens am Beispiel des Gymnasiums Sillgasse*. In: *historia. scribere*. Online Zeitschrift der Institute für Alte Geschichte und Altorientalistik, Geschichtswissenschaften und Europäische Ethnologie sowie Zeitgeschichte der Universität Innsbruck zur Publikation studentischer Arbeiten 3, 2011 [online], s. 202, [cit. 2018-03-28]. Dostupné z: <https://webapp.uibk.ac.at/ojs/index.php/historiascribere/article/viewFile/180/99>.

2. PŘEHLED ŠKOLSTVÍ V HABSBUŘSKÉ MONARCHII

V době vlády Marie Terezie a Josefa II. významně zesílil vliv státu na vzdělávání. Škola se měla stát místem, kde by bylo možno od nejútlejšího věku vštěpovat poddaným kázeň a úctu k autoritám. Nezbytnou součástí reformy proto bylo vytvoření funkčního systému sítě škol pro celé území monarchie. Napomoci tomu měl školní fond, jehož jmění bylo založeno na majetku zrušeného jezuitského řádu a mělo se do budoucna stát zdrojem prostředků pro financování školství.²¹

Dne 6. prosince 1774 byl císařovnou a českou královnou Marií Terezií vydán pro rakouské dědičné země *Všeobecný školní řád*. Požadavek obecného vzdělání se při realizaci reformy spojil s filosofií osvícenství a politickým zájmem státu. Realizace poprvé v historii signalizovala zájem státu na vzdělání veškerého obyvatelstva.²² Císařovna Marie Terezie je spojována s výrokem „*Škola je politikum*“, který vyjadřoval skutečnost, že problematika vzdělání se musí stát zájmem státu i záležitostí státní politiky.²³ Školní řád z roku 1774 se potom stal vzorem pro obdobně koncipovaný školní řád pro Uhry, jenž však omezoval svou platnost pouze na katolické školy. Oba řády platily s drobnými změnami bezmála 100 let.

Dílčí zlom nastal v roce 1848, kdy došlo k odvolání Metternicha a příslibu ústavy a změně panovníka. Podařilo se dosáhnout určitých změn, které se týkaly i problematiky školství, které se dostalo do režie ministra vyučování. Do tohoto období patří už zakládání dívčích vzdělávacích institucí (nižšího stupně či striktně odborně zaměřených).²⁴ Říjnovým diplomem ze dne 20. října 1860 bylo zrušeno ministerstvo vyučování a školské záležitosti na zemské úrovni byly postoupeny zemským sněmům. Byl to ústupek zejména zemím koruny uherské, kde zazníval nesouhlas s jednotou ve výuce. Dále byla vnesena výtky, že ministerstvo vyučování zdržuje osvětový pokrok a podrobuje školu církevní moci.²⁵ Problém se vyřešil až rakousko-uherským vyrovnáním v roce 1867. Po něm bylo možno

²¹ STRÁNÍKOVÁ, Jana, *Výchova a vzdělání dívek na cestě k moderní občanské společnosti. Genderové a sociální aspekty procesu socializace mládeže v období 1774–1868*, Pardubice 2013, s. 121.

²² *Tereziánská reforma v českém školství*. In: Metodický portál [online], s. 1, [cit. 2018-01-29]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/827/terezianska-reforma-v-ceskem-skolstvi.html/>.

²³ Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/827/terezianska-reforma-v-ceskem-skolstvi.html/>, [cit. 2018-01-29].

²⁴ BAHENSKÁ, HEČKOVÁ, MUSILOVÁ, s. 23.

školské poměry upravit samostatnými normami, které se staly skutečným mezníkem. V Předlitavsku to byl tzv. Hasnerův zákon z let 1868–1869, v Zalitavsku potom zákon o národním školství z roku 1868.

Po těchto reformách se ustálila struktura škol spočívající na nejnižším stupni na školách obecných, na něž se vztahovala všeobecná školní docházka (školy obecné v užším slova smyslu a školy měšťanské), školy střední a vysoké, tj. univerzity. Do středního školství se řadily soukromé školy, odborné školy a gymnázia. Hlavním úkolem středního školství bylo poskytnout vyšší obecné vzdělání a dále připravit studenty ke studiu na vysoké škole.

2. 1. Charakter školství v Předlitavsku

Všeobecný školní řád, vydaný císařovnou Marií Terezií 6. prosince 1774, byl uveden v platnost s prvním lednem následujícího roku. Vyzýval rodiče „*aby svých dětí od 6–12 let do školy posílali*“ a stanovil tři základní stupně škol – triviální, hlavní a normální. Ve městech a na vesnicích při farních kostelích vznikaly školy triviální (obecné) pro děti od 6 do 12 let, kde se učily číst, psát, počítat. Byly jedno – či dvojtřídní. Dalším stupněm byly školy hlavní, zřizované ve větších městech. Čítaly tři až čtyři třídy.²⁶ Od dětí se v nich vyžadovala aktivní znalost němčiny, dále se vyučovalo latině, zeměpisu, dějepisu, kreslení, geometrii a základům industriální výroby. Tereziánský řád uzavíraly normální školy, které byly zastoupeny v zemských centrech a vyučovalo se na nich výlučně v německém jazyce. Vyučovací osnovy byly rozšířeným učivem z hlavních škol. Byly čtyřtřídní a studenti se na nich připravovali ke studiu na gymnáziích a pro učitelství.²⁷ Základní metodou se stala hromadná výuka. Jednalo se o pedagogickou novinku, proto bylo důležité, aby byli učitelé na novou praxi připraveni. K tomu účelu sloužila *Methodní kniha*, sepsaná hlavním autorem školské reformy Ignácem Felbigerem. Byla vydána v roce 1775 v němčině a o dva

²⁵ ŠAFRÁNEK, s. 175.

²⁶ Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/827/terezianska-reforma-v-ceskem-skolstvi.html/>, [cit. 2018-01-29].

²⁷ Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/827/terezianska-reforma-v-ceskem-skolstvi.html/>, [cit. 2018-01-29].

roky později v roce 1777 vyšla v německo-českém vydání.²⁸ Rozdílu mezi chlapci a dívkami se nedělalo jen na nejnižší úrovni, totiž na triviálních školách.²⁹

Otázkou školství se začalo zabývat nově zřízené ministerstvo školství. Stalo se ústředním orgánem státní správy a bylo zřízeno nejvyšším rozhodnutím č. LXXI/34 ze dne 23. března 1848. Ministerstvo sídlilo ve Vídni a jeho působnost zahrnovala celé území tehdejší monarchie.³⁰ V červenci 1848 ministerstvo převzalo i záležitosti náboženských kultů, proto byl název změněn na *ministerstvo kultu a vyučování*. Říjnovým diplomem ze dne 20. října 1860 bylo toto ministerstvo zrušeno a místo něj zřízeno *státní ministerstvo* v čele s hrabětem Goluchowským a poté s Antonem Schmerlingem.³¹ Avšak v roce 1867 bylo toto ministerstvo opět zrušeno a znovu zřízeno *ministerstvo kultu a vyučování*, tentokrát s působností pouze pro předlitavské země. Ministerstvu náležela nejvyšší správa veškerého školství a dozor nad ním. V kompetenci ministerstva byly zahrnuty záležitosti náboženské a záležitosti související s podporou věd a umění.³²

Nejvýraznější předlitavskou úpravou školství, která převrstvila již zastaralý systém triviálních, hlavních a normálních škol, byl soubor tzv. Hasnerových zákonů z let 1868–1869. Jejich předkladatel, ministr kultu a vyučování Leopold Hasner von Artha, podřídil veškeré vyučování a celou výchovu myšlence státní svrchovanosti. Zákon zavedl obecné měšťanské školy a učitelské ústavy, ustanovil pravidla vyučování na obecných a měšťanských školách, dále stanovil vzdělávání obyvatelstva pomocí osmileté školní docházky a zavedl pravidla pro ekonomické zabezpečení učitelů pomocí učitelských platů.

²⁸ Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/827/terezianska-reforma-v-ceskem-skolstvi.html/>, [cit. 2018-01-29].

²⁹ PÁNKOVÁ, s. 22.

³⁰ *Ministerstvo školství v habsburské monarchii*. In: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online], s. 1, [cit. 2018-01-30]. Dostupné z <http://www.msmt.cz/ministerstvo/165-let-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy>.

³¹ Nejvyšší instance školní správy se konstitovala definitivně až v roce 1867. Do oboru školských záležitostí patřilo řízení veškeré vyučovací soustavy a všech vyučovacích ústavů a dohled nad celým školstvím s výjimkou škol soukromých a všech veřejných vyučovacích ústavů, jejichž řízení bylo přiděleno jinému ministerstvu. Ministerstvo kultu a vyučování rozhodovalo o vhodnosti učebnic a školních čítanek. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989, s. 291.

³² Dostupné z <http://www.msmt.cz/ministerstvo/165-let-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy>, [cit. 2018-01-30].

Hasnerovy zákony usilovaly o zvýšení úrovně obecného vzdělání u nejširších vrstev společnosti ve státě.³³ Prvním zákonem ze dne 25. května 1868 č. 48 ř. z. byla vyhlášena základní pravidla o postavení školy k církvi. Druhým zákonem ze dne 26. března 1869 č. 40 ř. z. se systematizovala služební místa u školních rad zemských a okresních. Třetím zákonem ze dne 14. května 1869 č. 62 ř. z. se stanovila pravidla vyučování na obecných školách.³⁴

První ze jmenovaných zákonů rozšířil povinnou školní docházku z šesti na osm let a dohled nad školami přenechal místním, okresním a školním radám.³⁵ Prvním stupeň v dělení škol představovaly národní školy pro děti od 6 do 14 let. Ty se dále rozdělovaly na nižší stupeň (obecnou školu) a na vyšší stupeň (měšťanskou školu). Do této kategorie spadaly také školy veřejné a soukromé.³⁶ Obecné školy byly povinné pro všechny děti od šesti let a čítaly pět tříd. Děti měly být vychovávány k občanské rovnosti, aby mládež bez rozdílu rodu, vyznání, majetku, pohlaví na základě rodinné výchovy byla dále vychovávána pro blaho společnosti, národa a státu. Školy obecné měly podávat vzdělání všem lidem společně. Tvořily základ veškerého školství, byly bezplatné a smíšené pro obě pohlaví.³⁷ Školy měšťanské měly po předchozích pěti letech obecné školy poskytovat další vyšší vzdělání se zřetelem k praktickým životním potřebám, čítaly tři třídy. Měšťanské školy se chápaly jako příprava pro ústavy učitelské a školy odborné, které nepožadují přípravu ze středního školství.³⁸ Říšský zákon z roku 1869 uváděl: „Školy měšťanské zřízeny jsou k tomu, aby poskytovaly těm, kteří nechodí do školy střední, vzdělání vyšší nežli jest to, jehož dojíti mohou na škole obecné.“³⁹ Zde byli žáci odděleni dle pohlaví. Mohlo zde být ještě zavedeno vyučování ručním dovednostem, domácímu hospodářství, těsnopisu či psaní na stroji. Vyučování bylo v rozsahu bývalých nižších reálků.⁴⁰ Dosažené obecné vzdělání vedlo k volbě měšťanského povolání.

³³ ŠAFRÁNEK, s. 234.

³⁴ Tamtéž, s. 231–233.

³⁵ BAHENSKÁ, s. 31–32.

³⁶ Tamtéž, s. 263.

³⁷ *Školství obecné*. In: Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, 27. díl, Vůz–Žyžkowski, Praha 1908, s. 641.

³⁸ OTTO, s. 641.

³⁹ ŠAFRÁNEK, s. 279–280.

⁴⁰ OTTO, s. 641–643.

Druhým stupněm podle Hasnerova systému bylo střední školství. Střední školy se vymezovaly nad obecné školství úrovní podávaného vzdělání. Oproti odbornému školství nepřipravovaly k určitému životnímu povolání, ale byly svou povahou přípravou k dalšímu studiu na vysoké škole. Řadily se sem soukromé školy, odborné školy, gymnázia a školy reálné. V roce 1909 bylo definitivně zavedeno reálné gymnázium typu „A“ a reformní reálné gymnázium typu „B“ výnosem ministerstva, které uznávala za rovnocenná vysvědčení dospělosti vydaná na gymnáziích a reálných gymnáziích typu „A“ a typu „B“.⁴¹ Gymnázia sloužila k potřebám a zájmům státu, vyučovalo se zde klasickým jazykům a literatuře. Naproti tomu reálné školy byly ústavy moderní a vznikly z důvodu zvýšených potřeb moderního kulturního života a kvůli změněným poměrům nové doby. Reálné školství se vyvíjelo z původních škol kratšího kurzu, které měly praktický úkol. K nim se řadily školy obchodní a školy průmyslové, které se časem staly průpravou pro vysoké školy technické. Cílem reálných škol byla příprava k technickému studiu. Střední školy měly za úkol poskytnout vyšší obecné vzdělání. Žactvo vycházející z reálky, kde měli vyučované technické předměty, si tímto mělo dosáhnout všeobecného vzdělání. Dalším úkolem bylo žáky připravit ke studiu na vysoké škole.⁴²

Posledním třetím stupněm byly vysoké školy-univerzity a technické ústavy, přičemž univerzity byly vědeckými ústavami.⁴³ Univerzita byla tudíž místem vědeckého bádání, kde se prováděly výzkumy, a vychovával vědecký dorost. Postupně se přizpůsobily poměrům a potřebám určitého národa a státu. Na konci 19. a na počátku 20. století se organizace univerzit v západní části habsburské monarchie opírala o zákon č. 63/1873 ř. z., který podnítl rozvoj vysokého školství zejména tím, že zrušil přežívající náboženské omezení.⁴⁴ V §. 1. Říšského zákoníku ze dne 27. dubna 1873, bylo uvedeno „*University dělí se na odbory, kteréž slovou fakulty. Fakulty se skládají z učitelského sboru a imatrikulovaných studujících. V §. 2. Sbor učitelský každé fakulty skládá se z veškerých profesorů řádných a*

⁴¹ Tamtéž, s. 328–329.

⁴² *Školy střední*. In: Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, 27. díl, Vůz-Žyžkowski, Praha 1908, s. 644–645.

⁴³ ŠAFRÁNEK, s. 12–16.

⁴⁴ VOJÁČEK, Ladislav, *Právní úprava universit a právnického studia na přelomu 19. a 20. století*. In: SCHELLE, Karel, VOJÁČEK, Ladislav (ed.), *Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státopravní*

*mimořádných, ze soukromých docentů této fakulty a z učitelů v užším smyslu toho slova. Řádné a mimořádné profesory stát zřizuje za stálé“.*⁴⁵ Předlitavské univerzity se stávaly tradičně ze čtyř fakult – právnické, lékařské, filosofické a teologické. Ústřední předlitavskou univerzitou byla vídeňská univerzita, mezi další se řadily univerzity ve Štýrském Hradci, Innsbrucku, Krakově, Lvově a Černovicích, kde chyběla lékařská fakulta.⁴⁶ Významné místo náleželo univerzitě pražské – Karlo-Ferdinandově univerzitě. Od 28. února 1882 byla rozdělena na českou část s českým vyučovacím jazykem a na německou část s německým vyučovacím jazykem.

V průběhu času se školní síť a její charakter dílčím způsobem přetvářel a měnil podle reforem a nastupujících ministrů. Ministr Stremayr podřídil střední školství a vysoké školství pod ústřední říšskou správu a odkoupil od sněmu právo země k organizaci vysokého školství technického a dovršil jednotnou organizaci univerzit a právo státu řídit veškeré školství (i organizačně).⁴⁷

2. 2. Charakter školství v Zalitavsku

Základní potíží a zátěží vývoje školství v Uhrách byla konfesijní partikularita – každá konfese si vytvářela svou vlastní školskou soustavu. Stát pochopitelně začal vstupovat nejprve do poměrů škol katolických. Podle vzoru Všeobecného školního řádu z roku 1774 připravila studijní komise uherské místodržitelské rady školní řád pod názvem *Ratio Educationis totiusque rei literaliae per regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas*.⁴⁸ Obsáhl školní vzdělávání od triviální školy až po univerzitu, měl však platnost jen pro katolické vzdělávací instituce. Povinnost školní docházky pro všechny děti od 6 do 12 let stanovil v Uhrách až Josef II., jenž se současně snažil podrobit státnímu dohledu i protestantské školy. Ovšem teprve až v roce 1868 byl v Uhrách pod č. XXXVIII přijat zákon o národním školství zásluhou ministra kultu a vyučování barona Józsefa Eötvöse.⁴⁹ Děлил školy na čtyři stupně. Nejnižší stály školy elementární čili národní školy (*elemi*), které

důsledky v českých zemích a na Slovensku, Sborník příspěvků ke 140. výročí Rakousko–uherskému vyrovnání, Ostrava 2007, s. 141.

⁴⁵ *Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené. Částka II., Vídeň 1873, s. 242.*

⁴⁶ GAWRECKÁ, s. 120.

⁴⁷ ŠAFRÁNEK, s. 256.

⁴⁸ SCHWICKER, Johann Heinrich, *Statistik des Königreiches Ungarn*, Stuttgart 1877, s. 611.

měly navštěvovat všechny děti bez rozdílu vyznání. Maďarský zákon o národním školství stanovil povinnost pro všechny děti bez rozdílu pohlaví ve věku od 6 do 12 let navštěvovat denně školu v zimě a v létě. Pro děti od 12 do 15 let bylo povinné navštěvovat opakovací nebo dále vzdělávací školu. Ačkoliv zákon vykazoval mezery, stál na pokrokových zásadách.⁵⁰

V druhém stupni byly vyšší národní školy (*felsőbb népiskolák*), při nichž byly zřizovány tříleté opakovací školy, které navazovaly na základní šestiletou docházku a byly určeny mládeži, která nenavštěvovala jinou školu. Svým zaměřením se orientovaly na prohlubování znalostí z elementární školy a nabytí poznatků v oborech zemědělství a řemesel. Třetí stupeň reprezentovaly školy měšťanské (*polgári iskolák*) a konečně čtvrtý učitelské přípravy – preparandy (*tanítókepezdek*).

Zavedením zákona z roku 1868 se školní síť v Uhrách zahušťovala. Fungující síť národních škol umožnila zvyšování gramotnosti a měla tudíž význam v procesu slovenské národní emancipace. Vycházelo se z koncepce, že všechny národy mají právo na vzdělávací soustavu ve vlastním jazyku od nejnižšího po nejvyšší stupeň. Proto se zdůrazňovala funkce školství pro zabezpečení reprodukce a udržování kontinuity v tvorbě duchovních hodnot na bázi národního jazyka i se zřetelem na obsahovou stránku jazyka.

Na druhou stranu, uvádění zákona do praxe naráželo na obtíže. Důležité slovo si nadále zachovávala církevní správa. Na obecných školách byla nízká úroveň vyučujících, vyučovali inteligentní řemeslníci, sedláci, výuka na venkově mnohdy probíhala jen pět až šest měsíců v roce.⁵¹ Duchovenstvo financovalo učitele, kteří dostávali tzv. žold, na kterém byli závislí. Dá se říci, že celkové učební metody v Uhersku byly nesrovnatelné s předlitavskými školami a byly na velmi nízké úrovni. V roce 1913/14 bylo v Uhersku (bez Chorvatska a Slavonie) 16 929 národních škol, ve kterých působilo 35 253 učitelů a 1 971 141 dětí.⁵² Tzv. vyšší národní školy se nemohly v Uhrách ujmout a jejich zřízení zůstalo pouze na papíře.⁵³

⁴⁹ SCHWICKER, s. 614.

⁵⁰ K jeho doplnění byl v roce 1875 vytvořen zákon o penzích pro učitele národních škol. Zameškání školy mohlo být trestáno peněžně na rodičích, odnětím svobody či odnětím rodičovských opatrovnických práv. SCHWICKER, Johann H., s. 614.

⁵¹ SIKORSKÝ, s. 5.

⁵² Tamtéž, s. 3.

Školská politika se v Uhersku snažila dosáhnout sjednocení mnohonárodnostního mnohojazykového charakteru v jednotný maďarský národní stát se všemi negativními důsledky pro nemad'arské obyvatelstvo, které podle statistických údajů tvořilo většinu populace státu. Přijímané legislativní normy pro školskou oblast jednoznačně preferovaly už od elementárních škol zavedení maďarského jazyka na úkor nemad'arských jazyků. Na nemad'arském etnickém území se maďarština účinně prosazovala zejména prostřednictvím vzrůstu podílu státních škol.

Výše zmíněný školský zákon z roku 1868 byl úzce provázán s jazykovým zákonem z roku 1868. Odvolával se na něj také zákon č. XXX z roku 1883 a souvisel s ním rovněž zákon Grafa Apponyiho z roku 1907, který vytvořil rovněž mechanismy v řízení základních škol tak, že došlo k plnému rozpadu početně se zmenšujících sítí slovenských škol.⁵⁴ Zákon primárně upravoval platy státních a nestátních učitelů, postihy učitelů, když budou zanedbávat maďarské vyučování či budou používat neschválené učebnice. Zákon zároveň nařizoval povinnou výuku maďarštiny. Žáci na nemad'arských školách se na konci čtvrté třídy museli umět ústně a písemně vyjádřit maďarsky. Protože soukromé a zejména církevní národní školy byly většinou národnostní, vládní politika směřovala k jejich likvidaci. Zákon stanovil, že každý učitel a každá škola bez ohledu na svůj charakter jsou povinni v dětech rozvíjet nejen náboženské smýšlení a mravní hodnoty, ale i vědomí, že patří k maďarskému národu, a pěstovat lásku k uherské vlasti. V národních školách německých, rumunských a srbských prosadil výuku v maďarštině a tím se tyto školy staly školami maďarskými. V národních školách se smělo vyučovat v jejich rodných jazycích jen čtyři až šest hodin týdně v předmětech čtení, psaní, náboženství. Vyučování v maďarštině to bylo 21 až 22 hodin týdně. Z tohoto důvodu byli na školách dva učitelé, kteří vyučovali v maďarštině a v rodném jazyce.⁵⁵ Výuka byla nedostatečná, proto byla v té době vysoká negramotnost. Číst a psát umělo pouze 63 % populace. Slovenští studenti a školáci ve

⁵³ SIKORSKÝ, s. 3.

⁵⁴ PODRIMAVSKÝ, Milan, *Jazyková otázka v kultúrnej emancipácii Slovákov v druhej polovici 19. storočia*. In: BINDER, Harald, KŘIVOHLAVÁ, Barbora, VELEK, Luboš (ed.), *Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867–1918*, Sborník z konference Praha, 18.–19. listopadu 2002, *Position of National Languages in Education, Educational system and Science of the Habsburg Monarchy, 1867–1918*, Prague, 18.–19. November 2002, Praha 2003, s. 137.

⁵⁵ SIKORSKÝ, s. 4.

školách nesměli mezi sebou mluvit slovensky, nesměli číst slovenské knihy a časopisy. Pokud byli přistiženi, hrozilo jim vyloučení ze škol a studií.⁵⁶

Reforma gymnázií se uskutečnila již v roce 1849 podle zásad Franze Exnera a Hermanna Bonitze. Gymnázia se stala osmiletými a uzavírala je maturita opravňující ke studiu na univerzitě a jiných vyšších školách. Postupný vznik a působení tří slovenských gymnázií v *Kláštore pod Znievom* (1869–1874), ve *Veľkej Revúci* (1862–1874) a v *Turčianskom sv. Martine* (1866–1874) v 60. a 70. letech 19. století vyjadřovalo připravenost a schopnost slovenské společnosti dále rozšiřovat středoškolské vzdělání v mateřském jazyce. Gymnázia se považovala za mimořádně důležitou součást soudobé struktury slovenského školství a jako důkaz, že díky absenci státní podpory pro slovenské střední školy existuje dostatek materiálních prostředků a personálního zabezpečení podle příslušných právních norem.⁵⁷ Bohužel, vládní kruhy v roce 1874 uzavřely všechna tři gymnázia kvůli údajné protivlastenecké činnosti a rozšiřování panslavistických myšlenek. Tím se dostala formující se slovenská soustava do situace, ze které se jí už nepodařilo se revitalizovat až do rozpadu Rakouska-Uherska.

V roce 1913/1914 bylo v Maďarsku 229 středních škol a 3 640 profesorů. Ke studiím bylo zapsáno 77 636 studentů. Z tohoto počtu bylo 64 118 maďarských studentů a jen 1 380 slovenských studentů. Na reálných školách studovalo pouze 240 slovenských studentů. Podle odhadovaných čísel připadalo zhruba na jeden školní rok 2 380 pomadžarštěných Slováků. V roce 1918 došlo k nové organizaci školství, přičemž slovensky mluvící profesori a učitelé byli zpět přemístěni na Slovensko.⁵⁸

Pokud šlo o nejvyšší stupeň vzdělávání – univerzitní – bylo v Uhrách realizovatelné na následujících institucích. Ústřední pozice náležela univerzitě v Budapešti, která nejprve působila v Trnavě a z rozhodnutí Marie Terezie byla roku 1784 přestěhována do Pešti a její studijní program podřízen zásadám *Ratio Educationis*.⁵⁹ Od roku 1844 zde byla výuka

⁵⁶ SIKORSKÝ, s. 6.

⁵⁷ PODRIMAVSKÝ, s. 136.

⁵⁸ SIKORSKÝ, s. 6.

⁵⁹ Platný dvorský dekret v roce 1823 stanovoval, že pešťská filozofická fakulta musí fungovat po vzoru vídeňské univerzity. Nařízení vyšlo v platnost ve školním roce 1825/26, kdy byl vydán spis *Systema novum Studiorum philosophicorum*, přepracovaný podle uherských poměrů. V tomto roce se na univerzitě poprvé objevila maďarština a jako vyučovacím jazykem zůstala latina. MÉSZÁROS,

v latině nahrazena maďarštinou a o čtyři roky později se budapešťská univerzita prohlásila za státní a došlo k její reorganizaci pod vedením ministra školství Thuna, který ji přetvořil podle vzoru rakouských univerzit.⁶⁰ Provinčnější postavení potom měly univerzity v Klausenburgu (Kluži) a v Agramu (Záhřebu).⁶¹ Dne 29. května 1872 ministr školství Pauler obdržel schválení legislativy pro založení univerzity v **Kluži**, která se skládala ze čtyř fakult. Z právnické fakulty, lékařské fakulty, filozofické a matematicko-přírodovědní fakulty. Ke slavnostnímu otevření nové univerzity došlo 1. listopadu 1872.⁶² Univerzita v **Záhřebu** byla nejmladší univerzitou v Uherském království. Tato univerzita se vyvinula z existující akademie práv a tamního kněžského semináře. Univerzita byla zřízena chorvatským zákonem ze dne 5. ledna 1874 a stávala se ze třech fakult. Z teologické fakulty, právnické fakulty a filozofické fakulty. Univerzita začala působit v listopadu 1874 a studijním jazykem zde byla chorvatština.⁶³ Od roku 1875 byla založena také univerzita v **Černovicích**. Pro Maďary fungovala v **Bratislavě** Alžbětínská univerzita, která byla založena v roce 1912. Tato univerzita měla právnické, medicínské a filozofické zaměření. Po roce 1918 se stala první slovenskou univerzitou (Komenského).⁶⁴

Andor, *Maďarština na (Buda) Peštské univerzitě a v uherském školství v 19. století*. In: BINDER, Harald, KŘIVOHLAVÁ, Barbora, VELEK, Luboš (ed.), *Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867–1918*, Sborník z konference Praha, 18.–19. listopadu 2002, Position of National Languages in Education, Educational system and Science of the Habsburg Monarchy, 1867–1918, Prague, 18.–19.

November 2002, Praha 2003, s. 147.

⁶⁰ Tamtéž, s. 659.

⁶¹ SCHWICKER, s. 658.

⁶² Tamtéž, s. 665.

⁶³ SCHWICKER, s. 667.

⁶⁴ Tamtéž, s. 20.

Pro dokreslení obecně málo známé situace uherského školství zařazuji metodou lokální perspektivy rámcové vylíčení poměrů v jihoslovenském Komárně.⁶⁵ Katolíkům byly od města Komárna vydržovány základní školy, které byly chlapecké o dvou třídách a smíšené. Děti se zde učily náboženství, čtení v maďarštině a němčině, psaní, počtům, maďarskému a německému pravopisu, geometrii, kreslení, četbě v latině, dále zeměpisu, dějinám, ústavě, přírodopisu a popisu přírody. Evangelíci měli své školy rozděleny dle pohlaví na chlapecké a dívčí. Navíc v Komárně fungovaly čtyři soukromé školy. Toto uspořádání Eötvösův zákon sloučil do jednotného systému a dne 3. listopadu 1869 se otevřely sloučené obecné školy.⁶⁶ Přes toto sloučení dosáhli katolíci později odtržení a otevřeli vlastní katolickou elementární školu v budovách kolejí, které byly opuštěné po revoluci 1848. Zde působily do roku 1896. Katolické školství se v tomto kraji souběžně vyvíjelo s obecním školstvím. Jeho velkým reformátorem byl kanovník Simor, který oddělil výchovu děvčat od smíšené a pro výchovu děvčat pověřil jeptišky.

Pokud jde o střední školství, vzniklo v Komárně již v roce 1701 trojtřídní jezuitské gymnázium. V roce 1773 císařská vláda zrušila jezuity, přesto o tři roky později tito bývalí jezuité vedli toto komárenské gymnázium. Komárenská malá i státní gymnázia převzali po jezuitech benediktini, kteří pozvedli vzdělávání na celostátní úroveň. Marie Terezie po zrušení řádu jezuitů nechala sepsat jejich veškerý majetek a z části tohoto majetku zřídila vzdělávací fond. Veškerá bývalá jezuitská gymnázia od 27. října 1776 pokračovala nadále

⁶⁵ V Komárenském kraji bylo v roce 1907 celkem 179 škol, a to tři měšťanské a 176 základních škol. V kraji Komárno se školy dělily na měšťanské školy, které se dále dělily na státní, obecné, sdružené. Základní školy se dělily podle charakteru na pět státních, devět obecních, církevní školy (římsko-katolických škol bylo 93, reformátorských 51), židovské školy-bylo jich deset, ostatní-bylo jich šest, společenské školy-byla jedna, soukromou školu-byla jedna, zvláštní školy řízené jeptiškami-byly tři. Celkový počet základních škol čítal 176. V Komárenském kraji bylo celkem 94 škol s jedním vyučujícím učitelem (státní školy-jedna, obecné školy-sedm, římsko-katolické školy celkem 43, reformátorské školy celkem 31, jiné-čtyři, židovské-sedm, soukromé-jedna), se dvěma učiteli to bylo celkem 48 škol (státní školy-jedna, obecná škola-jedna, římsko-katolické školy 27, reformátorské školy 13, jiné-jedna, židovská škola), se třemi učiteli to bylo celkem 15 škol (římsko-katolické školy-osm, reformátorské školy-pět, jiné školy-jedna, židovská škola-jedna), školy se 4 a více učiteli bylo celkem 16 (státní školy-byly dvě, obecní školy-byla jedna, římsko-katolických škol bylo deset, reformátorské školy-byly dvě 2, společenská škola-byla jedna). Nedělených (smíšených) škol bylo 102, dělených (chlapecké, dívčí) bylo 74. Průmyslové školy (učňovské)-byly tři, a to v Komárně, Tatě a Kisbéru. Obchodní školy v Komárenském kraji byly dvě, a to v Komárně a v Tatě.⁶⁵

⁶⁶ BOROVSZKY, s. 258.

jako královská gymnázia. Dne 27. října 1786 byli také benediktini vykázáni ze země. Veškeré gymnázia v zemi přešla pod státní správu, kde zůstala do roku 1812, kdy je císař František znovu předal církevním řádům.⁶⁷

⁶⁷ BOROVSZKY, s. 265.

3. STŘEDNÍ VZDĚLÁNÍ ŽEN, ÚSTAVY A UČITELSKÉ KARIÉRY ŽEN

Vývin ženského školství v celé monarchii byl nepřehledný a chaotický. Proces nebyl jednoduchý a systematický, narážel na neochotu a nepochopení. Z tohoto důvodu se v práci prolínají ve výkladu lyceí a učitelských ústavů jednotlivé informace a působí, jako by byl ve výkladu chaos. Ale toto je podmíněno výše popsanými skutečnostmi. Účelem bylo přiměřeně k možnostem podat přehled o školství žen, neboť veškerá dostupná literatura byla a je rozptýlená.

3. 1. Soukromé iniciativy a státní intervence v Předlitavsku

Základní vzdělání dívky získávaly do roku 1869 v rámci obecných, měšťanských, pokračovacích škol a také při soukromých a církevních institucích. Po získání základního vzdělání se dívky mohly dále vzdělávat v tzv. pokračovacích kurzech, které se řadily k odborným školám a měly svůj význam až do upravení ženského studia.⁶⁸ Dále mohly dívky od roku 1872 pokračovat v odborném vzdělání. Řadily se sem obchodní, průmyslové školy a od roku 1873 kurzy zřízené při ženském učitelském ústavu.⁶⁹ Co se týkalo středního školství, dívky se mohly vzdělávat na gymnáziích, dívčích lyceích a vyšších dívčích školách. Účelem středního školství bylo poskytnout ucelené vzdělání a přípravu k vysokoškolskému studiu. Posledním stupněm ve vzdělání bylo vysoké školství.

Vláda v 50. letech kladla důraz na ekonomický rozvoj, avšak nevěnovala žádné finanční prostředky na dívčí školy. Z tohoto důvodu vzrostl ve Vídni, Praze i dalších větších městech závratný počet zanedbané dívčí mládeže. Dívky nebyly schopné se uživit a často skončily jako prostitutky. Rakouská vláda se dlouho necítila odpovědná za vyšší dívčí vzdělání a vybudování vzdělávacích zařízení.⁷⁰

Čtyřicátá léta 19. století jsou spjata s prvním českým **soukromým dívčím ústavem** Budeč, který založil roku 1842 Karl Slavoj Amerling. Budeč měla sloužit ke vzdělání národních učitelů a učitelek, ale také k teoreticky-praktickému návodu řemeslníků a

⁶⁸ ŠAFRÁNEK, s. 281–290.

⁶⁹ PÁNKOVÁ, s. 31.

⁷⁰ LAITNER, s. 203.

průmyslníků všech odvětví.⁷¹ Činnost ústavu byla nepřetržitá, pracovalo se tu od šesté hodiny ranní do desáté hodiny večerní.⁷² Její organizátorkou a učitelkou pro dívky ve věku 5–18 let, byla Bohuslava Rajska, která tu pracovala v letech 1842–1845. Tímto ústavem prošla většina vzdělaných žen té doby.⁷³ Jeho neúspěch byl zapříčiněn širokou koncepcí, nedostatkem finančních prostředků a dále ukázal nutnost založit školu na spolkovém principu.⁷⁴

Mezi další soukromé ústavy podporující dívčí vzdělání se řadily **spolek** sv. Ludmily, Český výrobní spolek a Ženský výrobní spolek. Nelze opomenout Americký klub dam, kde Vojta Náprstek pořádal vzdělávací přednášky pro ženy. Klub vychovával sebevědomé ženy, které pak samy dokázaly zakládat nové vzdělávací instituce. Na Moravě to byl spolek Vesna, dále spolek Domácnost, ve kterém se učilo kuchařskému i hospodářskému umění. Dívky zde měly za úkol vařit, ale i hospodárně řídit domácnost. Tato škola byla určena dívkám starším osmnácti let.⁷⁵

Koncem 19. století docházelo k zakládání dívčích **průmyslových škol** za účelem vzdělávání ženského dorostu, aby vzrostl národní blahobyt a došlo k rozkvětu průmyslu. Náležela sem průmyslová škola Marie Riegrové Palacké, založená 1865, jež byla určena dívkám z nižších vrstev, kde se vzdělávaly v účetnictví, šití prádla, psaní na stroji. Další byla obchodní průmyslová škola při Ženském výrobním spolku v Praze založená roku 1872. V osmdesátých letech se vrací zájem o typicky ženské dovednosti, jako bylo vyšívání, vaření, šití. Dobovou oblibu si získalo vyšívání podporované pořádáním výstav, které bylo spjato s národním cítěním. K nejznámějším se řadila dvouletá a tříletá pražská dívčí průmyslová škola založená roku 1884 dr. Tomášem Černým, která připravovala dívky na konkrétní povolání. Průmyslové školy měly za prioritu opatřit svým žačkám práci. Při otevření této školy ji navštěvovalo 75 žaček, ale již v roce 1898 se počet zvýšil na 554 žaček.⁷⁶ Díky vzniku škol různých typů se mohla pokrýt poptávka rozličných společenských vrstev pro dívčí vzdělání. Roli nehrál původ dívek, nýbrž finanční zázemí

⁷¹ BAHENSKÁ, s. 10.

⁷² Tamtéž, s. 11.

⁷³ PÁNKOVÁ, s. 9.

⁷⁴ BAHENSKÁ, s. 60.

⁷⁵ PÁNKOVÁ, s. 22–23.

⁷⁶ Tamtéž, s. 13.

rodiny. Tím bylo předurčeno, o jaký typ školy dívky projevovaly zájem. Nové zaměstnání žen mělo řešit závažný sociální problém, jakým bylo ekonomické zajištění neprovdaných dívek.

Prosadit zprvopočátku v dívčím vzdělání reformy, které by vedly k možnosti dosáhnout úplného středního vzdělání, nebylo ve společnosti 19. století jednoduché. Ještě v polovině sedmdesátých let 19. století často vítězila nad návštěvou školy tradiční výchova v rodině a v roce 1873 *Riegrův slovník naučný* připomínal, že žena „*přírodou i vlastní povahou jest poukázána na domov a na rodinu než do života veřejného*“.⁷⁷ Díky zásluhám vynikajících jedinců se ovšem tento pohled začal pozvolna měnit. Anton von Schullern (1832–1889) psal, že se dívky mají vychovávat k tomu, aby se staly pilnými ženami v domácnosti a zdatnými matkami. V případě, že toho nedosáhnou, se jim musí umožnit podmínky k vybudování vlastní samostatné existence. Ve společnosti byl sňatek považován za společenské privilegium, to znamenalo sociální bezpečnost. Bohužel ne všechny ženy se mohly ztotožňovat s touto již předurčenou životní situací, proto vyžadovaly právo na vzdělání.⁷⁸

Od 60. let 19. století v Praze existovaly dívčí školy středního stupně, které měly jiné úkoly, než jaká měla plnit gymnázia.⁷⁹ Účelem dívčího středního školství bylo poskytnout soustavou přípravu k návštěvě univerzit, podávat ucelené vzdělání pro další soukromý život. Dne 30. září 1863 byla jako soukromý ústav založená **vyšší dívčí škola** se třemi vyššími třídami. Díky známým jménům v pedagogickém sboru to škole přidávalo na prestiži a vážnosti. Vzhledem k budoucímu společenskému postavení svých studentek se škola orientovala na všeobecné vzdělání potřebné v měšťanských rodinách, na výchovu žen pro domácí práce, péči o rodinu a chování žen ve společnosti.⁸⁰ O čtyři roky později v roce 1887 škola získala zakládací listinu a jejím ředitelem se stal dr. Vilém Gabler. Tento muž se inspiroval ve Švýcarsku a Francii ohledně fungování vyšších dívčích škol a přenesl sem

⁷⁷ BAHENSKÁ, s. 115.

⁷⁸ LAITNER, s. 202.

⁷⁹ SEKYRKOVÁ, Milada, *Minerva 1890–1936. Kronika prvního dívčího gymnázia v habsburské monarchii*, Praha 2016, s. 9.

⁸⁰ SEKYRKOVÁ, s. 9.

některé novinky, jako například instituci třídních učitelek. Úkolem třídních učitelek bylo vedení kázně žákyně a pořádku, vyučování ženským pracím a francouzskému jazyku.⁸¹

Do prvního ročníku vyšší dívčí školy se přihlásilo 93 dívek a v dalších rocích se počet zvyšoval. Žákyně zde byly ve věku 11–13 let a pocházely především z měšťanských rodin zámožných živnostníků, obchodníků, úředníků, učitelů, advokátů i továrníků pražských i mimo pražských. Mezi žákyně patřily Marie Gebauerová, Ema Destinová, Zdeňka Havlíčková a další. Z předmětů, které se zde vyučovaly, patřilo náboženství, německý a francouzský jazyk, zeměpis, dějepis, přírodopis, fyzika, chemie, počty, psaní, zpěv, vychovatelství a ruční práce, které zde byly brány jako prioritními. Od roku 1870–1871 byla otevřena čtvrtá třída vyšší dívčí školy s výukou psychologie, vychovatelství, českého, německého a francouzského jazyka, dějepisu, estetik, zdravotní, domácího hospodářství, kreslení, zpěvu a ručních prací. Mezi lety 1885–86 došlo k reorganizaci školy a přibýly dvě třídy, pátá a šestá.⁸² Výraznou novinkou na této škole se stalo zařazení tělocviku mezi nepovinné předměty. První zdejší učitelkou byla Klemeňa Hanušová. Tělocviku se nejdříve začalo vyučovat ve dvou pražských učitelských ústavech od roku 1873, respektive 1877.⁸³ Dalším úkolem této školy bylo vlastenecky vychovávat české dívky. To se projevovalo samostatným předmětem českých dějin, zpěvem svatováclavské hymny místo rakouské a zařazením vyšívání podle předloh s národními ornamenty. Osmdesátá léta pro vyšší dívčí školu nebyla příznivá, škola hledala způsob, jak se vyrovnat s konkurencí. Bohužel místo zavádění novinek se zde udržoval dosavadní chod školy, jaký byl při jejím zahájení.⁸⁴

Vyšší dívčí škola neměla ambice poskytnout dívkám kvalifikovanou přípravu k povolání, proto nebyla řešením pro dívky, které hledaly zaměstnání. Aby si škola uhájila svůj všeobecný charakter a podporu radních, morální i finanční, rezignovala na aktuální hnutí ženské otázky, proto škola neměla pro emancipační proces tak zásadní význam jako Minerva. Vyšší dívčí škola znamenala v době svého vzniku pronikavou změnu oproti ostatním dívčím ústavům. Při vyučovacích procesech se užívaly do té doby dosud nevídané

⁸¹ BAHENSKÁ, s. 42–43.

⁸² Tamtéž, s. 48.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ Tamtéž.

pedagogické způsoby, jakým byly přestávky mezi jednotlivými hodinami, zavedení tělesné výchovy, kázeňský řád. Tato škola se stala prvním stabilním školním zařízením, které si v očích veřejnosti získalo vážnost a uznání výchovou nové generace žen.⁸⁵

Profese učitelky byla považována za slučitelné s podstatou ženství. Soukromá učitelka zprvu nepotřebovala k výkonu svého povolání žádnou formální přípravu. Teoreticky mohly adeptky učitelství navštěvovat některý z pedagogických kurzů pro učitelky, jejichž vznik podnítila vláda již roku 1849. Do roku 1869 bylo jádrem vzdělání učitelů nebo učitelek hlavní škola a po roce 1869 to byly již učitelké ústavy. V roce 1869–70 tyto **učitelké ústavy** dávaly svým chovancům tzv. vysvědčení dospělosti. Ministerstvo usilovalo o jednotnou organizaci všech učitelkých ústavů, aby učitelé měnili svá působiště v mezích celých jazykových území, pro která se vzdělávali. Organizační statut byl dán ústavům od ministerstva poprvé 26. května 1874 a po druhé 31. července 1886.⁸⁶

Kvalifikaci pro výuku na soukromých školách mohly ženy získat absolutoriem dvouletého německého učitelkého ústavu na Malé Straně či soukromého dívčího pedagogia, založeného v listopadu roku 1866 při škole svaté Anny.⁸⁷ Bohužel absolventky nemohly působit na veřejných školách. Až v roce 1869 Hasnerův zákon umožnil těmto ženám učit na dívčích školách a v nižších třídách smíšených a chlapeckých škol. V následujícím roce 1870 zákon vedl k založení veřejného dívčího pedagogia končící maturitou. Podmínkou přijetí bylo ukončené základní vzdělání, věk nejméně 15 let, tělesná způsobilost, mravní bezúhonnost a úspěšné složení přísné přijímací zkoušky kladoucí důraz na ženské ruční práce, výtvarné a hudební nadání uchazečky. Zákon zachoval soukromé učitelké ústavy, včetně ústavů zřizovaných církevními kongregacemi.⁸⁸ Maturitu bylo možné doplnit odbornou zkouškou opravňující učit na měšťanských školách. Ke zkoušce se hlásilo málo žen, a proto docházelo k oslabování celé ženské učitelké obce. Podle

⁸⁵ BAHENSKÁ, s. 52.

⁸⁶ ŠAFRÁNEK, s. 291.

⁸⁷ LENDEROVÁ, KOPIČKOVÁ, BUREŠOVÁ, MAUR, s. 428.

⁸⁸ Tamtéž, s. 429.

statistiky povolání z roku 1910 bylo z 1000 ekonomicky aktivních osob v oboru vyučování 394 žen. Největší procento žen učilo na dívčích školách obecných i měšťanských.⁸⁹

Naskytla-li se volba mezi povoláním a uzavřením sňatku, rozhodnutí nebylo snadné. Ani zrušení celibátu učitelek v roce 1919 problémy zcela neodstranilo. Školní úřady se chovaly ještě dlouho po uzákonění proticelibátního zákona vůči vdaným učitelkám nepřátelsky. Zákon z roku 1870 stanovil plat učitelky ve výši osmdesáti procent platu učitele a následná úprava platů v roce 1914 již zrovnoprávnila obě pohlaví.⁹⁰

V roce 1874 vznikl Spolek pražských učitelek-hájil materiální, profesionální a stavovské zájmy učitelek a zasazoval se o zrušení jejich celibátu. Ženy považovaly za nutné založit vlastní organizaci, která by hájila jejich práva a rovnoprávné postavení s učiteli. Zakladatelkou Jednoty učitelek moravských, ženského učitelského spolku na Moravě, byla Zdeňka Wiedermannová-Motyčková. Hlavními požadavky Jednoty bylo akademické vzdělání učitelek, zakládání nových učitelských ústavů, zlepšení industriálních učitelek a vybudování nových dívčích škol. Tyto požadavky byly veřejně deklarovány v Brně roku 1902.⁹¹

V roce 1891 si voršilkyně v Kutné Hoře otevřely dívčí učitelský ústav. Jako další zřídila v Chrudimi kongregace svatého Františka ze Slatiňan a roku 1898 se ke stejnému kroku odhodlaly dominikánky v Řepčíně u Olomouce. Na veřejných ústavech studovaly dcery státních úředníků, kde nebylo na věno a kde odborné vzdělání dívky zaručovalo možnost samostatné existence. Dívky učitelský ústav opouštěly po čtyřech letech a začínaly jako podučitelky nebo učitelky na obecné škole s právem veřejnosti.⁹²

Vyvrcholením úsilí o dívčí vzdělání, bylo založení dívčího gymnázia. Gymnaziální vzdělání bylo chápáno hlavně jako příprava na univerzitu a bylo považováno za nepotřebné a zbytečné. Z tohoto důvodu se ojedinělé dívčí maturity odehrávaly na chlapeckých ústavech. První pokusy pražských profesorů Gabriela Blažka, Pavla Jehličky a Františka Čupry o založení dívčího gymnázia se roku 1868 nesetkaly s úspěchem, poněvadž většina českých politiků patřila k odpůrcům vyššího ženského vzdělání.

⁸⁹ LENDEROVÁ, KOPIČKOVÁ, BUREŠOVÁ, MAUR, s. 429.

⁹⁰ Tamtéž, s. 432–433.

⁹¹ LENDEROVÁ, KOPIČKOVÁ, BUREŠOVÁ, MAUR, s. 339–340.

⁹² Tamtéž, s. 429.

Největšinou postavení mezi soukromými dívčími vzdělávacími ústavu v Čechách získalo **gymnázium Minerva**. Vznik tohoto gymnázia bylo výsledkem úsilí celé generace představitelů českého veřejného života 19. století, dále završilo proces emancipace žen ve vzdělání a stalo se prvním dívčím gymnáziem v monarchii.⁹³ Mezi slavné absolventky Minervy patřily Zdeňka Marie Baborová, Anna Honzáková, Albína Dravtová, Ludmila Matiegková či Alice Masaryková.⁹⁴

Plány na založení dívčí střední školy připravovala Eliška Krásnohorská od poloviny osmdesátých let 19. století a reakce veřejnosti byly až nenávistné. Dne 8. února 1890 vyšlo v Ženských listech *Provolání českých žen* k Říšské radě ve Vídni, které shrnovalo dosavadní úsilí o prosazení vyššího vzdělání žen v Evropě a vyjadřovalo vůli české veřejnosti podpořit vstup žen na univerzitu a jejich další uplatnění na vyšších postech. Na základě *Provolání* vystoupil dne 11. března 1890 na říšské radě poslanec Karel Adámek, který žádal o povolení studia dívek na filozofických a lékařských fakultách a o povolení založit za tím účelem gymnázium Minerva.⁹⁵ Výnosem ze dne 26. července 1890 se soukromé dívčí gymnázium Minerva, vydržované stejnojmenným spolkem, stalo realitou a nejstarším dívčím gymnáziem v Rakousku-Uhersku.⁹⁶ Škola byla otevřena jako soukromá, spolková, bez práva skládat maturitu.⁹⁷ Sám fakt, že dívky mohly skládat maturitu na jiném ústavu a tedy dosáhnout stejného středoškolského vzdělání jaké měli chlapci, byl velkým pokrokem.⁹⁸ Krásnohorská označila možnost dívek dosáhnout vyššího vzdělání za další stupeň emancipace.⁹⁹

Prvním ředitelem školy se stal profesor František Prusík, který vypracoval učební plán. Tento plán byl kopií plánu Prusíkova mateřského ústavu, tedy klasického gymnázia. Latinu měly studentky od primy, řečtinu od terciie, učilo se českému jazyku, matematice, fyzice, přírodovědě, dějepisu, zeměpisu, náboženství. Mezi nepovinnými předměty byla

⁹³ SEKYRKOVÁ, s. 7.

⁹⁴ Tamtéž, s. 7.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ LENDEROVÁ, KOPIČKOVÁ, BUREŠOVÁ, MAUR, s. 436.

⁹⁷ SEKYRKOVÁ, s. 12.

⁹⁸ NEUDORFLOVÁ, s. 122.

⁹⁹ BAHENSKÁ, s. 133.

němčina, zpěv, těsnopis, a od roku 1893 francouzština.¹⁰⁰ Gymnázium bylo otevřené 30. září 1890 a do prvního ročníku bylo přihlášeno 50 dívek. Studium zde bylo pro dívky od 13 let do 20 let.¹⁰¹ Výuka pro dívky byla náročná, studentky musely zvládnout učivo za pět let, přestože chlapci stejné učivo měli rozložené do osmi roků. Tím se dokázalo, že dívky nejsou o nic méně nadané a schopné než chlapci.¹⁰² Ženy tak zvýšily tlak na vládu, aby jim bylo zpřístupněno studium na chlapeckých vyšších školách a na univerzitě. Nejpádňější argumenty pro vzdělání žen měl T. G. Masaryk. Jeho řeč ve Vídni vzbudila ohlas a diplomaticky naznačoval stanovisko ministra Gautscheho, který byl nakloněn dívčímu vzdělání. Odpor vlády pomalu slábnul a od poloviny 90. let začaly úspěšně studentky studovat na chlapeckých gymnáziích. Jednalo se jen o 5–10 % přítomných dívek ve třídě.¹⁰³ Zájem o studium na gymnáziu Minerva narostl zejména po polovině 90. let, kdy začalo být zřejmé, že se podaří prosadit dívčí studium na univerzitách.¹⁰⁴

Výnosem z 15. února 1895 povolila zemská školní rada první maturity. Maturitu skládalo externě 18 studentek Minervy na Akademickém gymnáziu, protože neměla Minerva tzv. právo veřejnosti, právo na maturitní zkoušku. Na vysvědčení dívek chyběla doložka o způsobilosti k vysokoškolskému vzdělání. Teprve roku 1908 získala Minerva právo veřejnosti a právo vlastní maturity.¹⁰⁵ To znamenalo, že se maturity přenesly přímo do prostor domovského ústavu a tím spadly do kompetence profesorského sboru Minervy.¹⁰⁶ Mezi prvními abiturientkami Minervy byli Anny Honzáková, Božena Jiráňková, Marie Fabiánová a další.¹⁰⁷

V roce 1909 bylo dohodnuto, že gymnázium Minerva změní svůj klasický charakter a stane se gymnáziem reálným, aby jeho absolventky získaly více možností slušně se uživit i bez vysoké školy. Toto praktičtější zaměření se osvědčilo.¹⁰⁸ Těsně před první světovou válkou byla úspěšně završena dohoda o převzetí školy pražskou obcí. Během krátké doby

¹⁰⁰ BAHNSKÁ, s. 436.

¹⁰¹ SEKYRKOVÁ, s. 11.

¹⁰² NEUDORFLOVÁ, s. 118–121.

¹⁰³ Tamtéž, s. 122.

¹⁰⁴ SEKYRKOVÁ, s. 13.

¹⁰⁵ LENDEROVÁ, KOPIČKOVÁ, BUREŠOVÁ, MAUR, s. 436.

¹⁰⁶ SEKYRKOVÁ, s. 15.

¹⁰⁷ BAHENSKÁ, s. 132.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 125.

v roce 1917 došlo ke změně názvu gymnázia, bylo přejmenováno na *Městské dívčí reálné gymnázium Krásnohorská*.¹⁰⁹ Na konci roku 1918 mělo 746 žákyň a 21 tříd. Po vzniku Československa v roce 1918 se ústav stal jednou ze státních středních škol.¹¹⁰

Roku 1907 vzniklo s povolením zemské školní rady k otevření soukromého dívčího gymnázia na Moravě ve Valašském Meziříčí, do jehož prvního ročníku se zapsalo 22 studentek. O vznik tohoto gymnázia se zasloužil pedagog František Drtina. Díky peněžním darům z Moravy od českých vlastenců a jejich spolků mohl být tento záměr uskutečněn.¹¹¹ Absolventky této školy byly připraveny na pokračování ve studiích na odborných školách, často si vybíraly učitelké obory. Brněnské dívčí gymnázium otevřelo poprvé své třídy ve školním roce 1908/1909.¹¹²

V habsburské říši nebyl problém nedostatku dívčích škol nikdy vyřešen. Dne 11. prosince 1900 padlo rozhodnutí o odděleném středním školství pro chlapce a pro dívky, byl vydán statut osnovy pro zřízení šesti třídního dívčího lycea. **Lycea**, která vznikla postupem z vyšších dívčích škol, vychovávala především učitelky a poskytovala i základ k vysokoškolskému studiu podobně jako gymnázia.¹¹³ Propagátorem těchto škol byl pedagog František Drtina. Výuka se zde vrátila k představám učebního plánu „vhodného“ pro dívky: patřily sem tzv. živé jazyky, náboženství, dějepis s důrazem na dějiny umění, zeměpis, přírodopis, méně matematiky. Nepovinné byly ženské ruční práce.¹¹⁴ Smyslem lyceí bylo, aby dívky byly postaveny na stejnou úroveň jako chlapci. Lycea byla veřejná, měly statut úředního schválení od ministerstva. Ukončení studia bylo tzv. zkouškou dospělosti, která se skládala z písemné části a ústní části. Po jejím ukončení a dosažení zkoušky dospělosti byly absolventky oprávněny ke zkoušce pro úřad učitelky lyceální. Byly oprávněny ke studiu na univerzitách filosofické fakulty za podmínek vyslovených ministerstvem 23. března 1897, nebo mohly její absolventky přestoupit do třetího ev. čtvrtého ročníku ústavu ke vzdělávání učitelek a dále mohly být připuštěny k lékárnickému

¹⁰⁹ PÁNKOVÁ, s. 19.

¹¹⁰ SEKYRKOVÁ, s. 16.

¹¹¹ NEUDORFLOVÁ, s. 126.

¹¹² LENDEROVÁ, KOPIČKOVÁ, BUREŠOVÁ, MAUR, s. 438.

¹¹³ ŠAFRÁNEK, s. 378.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 438.

povolání.¹¹⁵ Jejich počet do první světové války nebyl nijak rozsáhlý, kolem roku 1906 dosáhl počet 11 s necelými 2000 studentkami.¹¹⁶ Existence lyceí byla ve městech s německými obyvateli, jako bylo Brno a České Budějovice. K jejich zrušení došlo roku 1924.¹¹⁷

V dřívější době byla hlavní příprava dívek na jejich trojitou roli. Roli manželky, ženy v domácnosti a matky. Na to, aby ženy mohly vykonávat povolání, se dříve nemyslelo. Ve Vídni se ženské vzdělávání odehrávalo v proslulém salonu Fanny Arnsteinové a později v salonu Karoliny Pichlerové. Soukromí učitelé vyučovali angličtinu, latinu, francouzštinu, italštinu a matematiku.¹¹⁸

Od konce 60. let vlivem rozvíjejícího se ženského hnutí prosazující emancipaci žen a možnost vyššího dívčího vzdělání vznikaly v monarchii nejrůznější vyšší dívčí školy, které umožňovaly dívkám rozšířit si obecné vzdělání a získat praktické znalosti.¹¹⁹ Z tohoto důvodu byl 13. listopadu 1866 založen **spolek** „*der Frauenerwerbsverein*“. Toto sdružení mělo za účel podporovat schopnosti žen a dívek. Pod dozorem berlínského vzoru (*Lettenverein*) se vybudovaly školy pro švadleny, obchodní školy a školy dalšího vzdělávání z důvodu, aby se zlepšilo profesní vzdělání žen a dívek, a aby se jim umožnila také kvalifikovaná výdělečná činnost.¹²⁰ V 19. století se dívčí spolky (od roku 1888 hlavně „*Spolek pro rozšíření dívčího vzdělání*“) zabíraly otázkou dívčího vzdělání. O zapojení žen a dívek do vzdělávacího systému však bojovaly neúspěšně.¹²¹

V roce 1868 založilo město Vídeň „*Vídeňské pedagogické zařízení*“ jako instituci pro **vzdělávání učitelů**. Díky říšskému lidovému zákonu byla v roce 1869 uzákoněna povinná školní docházka do věku 14 let a zřizovaly se školní třídy pro dívky.¹²² Dívky mohly studovat na ženských učitelských ústavech a poté působit na veřejných školách. Zvyšující se počet dívčích gymnázií i dívčích lyceí v monarchii s nástupem nového století vyžadoval mnohem více kvalifikovaných učitelek, které by zajišťovaly výuku v těchto

¹¹⁵ LENDEROVÁ, KOPIČKOVÁ, BUREŠOVÁ, MAUR, Eduard, s. 380.

¹¹⁶ NEUDORFLOVÁ, s. 127.

¹¹⁷ BAHENSKÁ, HECZKOVÁ, MUSILOVÁ, s. 144.

¹¹⁸ Dostupné z: <http://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Frauenbildung>, [cit. 2018-02-14].

¹¹⁹ GAWRECKÁ, s. 116.

¹²⁰ LAITNER, s. 203.

¹²¹ Dostupné z: <http://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Frauenbildung>, [cit. 2018-02-14].

ústavech. To vedlo v roce 1900 k vydání nařízení, že i mimořádné studentky filozofických fakult, tedy ty, co absolvovaly lyceum nebo učitelský ústav, mohly stejně jako řádné studentky získat kvalifikaci pro učitelství na lyceích a učitelských ústavech, pokud absolvovaly na filozofické fakultě šest semestrů. Tímto se v krátké době doplnil nedostatek učitelek, a proto bylo nařízení z roku 1911, které se této problematiky týkalo, zrušeno.¹²³

Kolem roku 1900 se ve Vídni začaly objevovat **řemeslné školy** pro dívky a dívčí školy zaměřené na umělecké výšivky. V roce 1905–1906 se do řemeslné školy pro dívky zaměřené na šití přihlásilo 38 uchazeček, které sem přišly z odborných škol a z ateliérů tohoto zaměření. Speciální kurz umělecké výšivky při účasti 232 dívek byl rovnoměrně rozdělen do tří kurzů zaměřených na různé techniky háčkování krajek.¹²⁴ Ve Vídni vzniklo pro dívky dohromady 11 dívčích škol se 68 třídami pro 3 500 žákyň. Oproti tomu pro chlapce vzniklo 960 tříd pro 36 000 žáků. Dále existovaly pracovní školy tzv. „*Arbeitsschulen*“ pro dívky, které byly organizovány ženskými spolky.¹²⁵

Marianne Hainischová, členka vídeňského Frauenerwerbsverein a průkopnice rakouského vzdělání pro ženy a dívky, žádala na třetím generálním shromáždění v březnu 1870, aby spolek mohl komunitě Vídeň předat petiční list o vybudování paralelních tříd pro dívky na jednom z reálných gymnázií ve Vídni. Zároveň také žádala povolení o vybudování nižšího reálného gymnázia pro dívky, které by se mohly přidat do správy.¹²⁶ Iniciativu, kterou vyvíjela Hainischová na vybudování dívčích středních škol, zatím nebyla prosazena. Z toho důvodu založil vídeňský Frauenerwerbsverein soukromou školu pro **vyšší vzdělání** dívek. Učební plán této čtyř leté školy neodpovídal ani zdaleka představám Hainischové. K vyučovacím předmětům se řadila němčina, geografie, dějiny, matematika, přírodovědné dějiny, fyzika, chemie a krasopis. Až v roce 1874 se přidala francouzština a angličtina. Latina se ale nezavedla.¹²⁷

Ministr Gautsch vyjádřil svoji pokrokovost tím, že byl nakloněn dívčímu vzdělávání a roku 1878 dovolil dívkám skládat maturitní zkoušky. Tím byla dívkám dána možnost se

¹²² Dostupné z: <http://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Frauenbildung>, [cit. 2018-02-14].

¹²³ GAWRECKÁ, s. 118.

¹²⁴ Dostupné z: <http://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Frauenbildung>, [cit. 2018-03-19].

¹²⁵ Dostupné z: <http://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Frauenbildung>, [cit. 2018-03-19].

¹²⁶ LAITNER, s. 203.

¹²⁷ Tamtéž, s. 204.

přihlásit ke studiu na vysoké škole.¹²⁸ Vlivem řemeslného dívčího spolku byla roku 1871 zavedena **vyšší dívčí škola**. I když bylo od roku 1878 ženám dovoleno absolvovat maturitní zkoušku-doložka „*zralá ke studiu na vysoké škole*“ chyběla.¹²⁹

Veškeré snahy založit reálné gymnázium pro dívky byly do té doby marné. Až v roce 1888 založil spolek *Verein zur erweiterte Frauenbildung* ve Vídni ve své vlastní režii soukromé dívčí **gymnázium**. O čtyři roky později, roku 1892 konečně došlo na území Rakouska ke zřízení prvního dívčího gymnázia ze soukromé iniciativy spolku *Verein zur erweiterte Frauenbildung* a dívky dostaly i oprávnění k vykonání závěrečné zkoušky tzv. *Reifeprüfung* na chlapeckých gymnáziích.¹³⁰ Otevření školy bylo povoleno s podmínkou, že se bude nazývat „gymnaziální dívčí škola“. Po úspěšném složení maturitní zkoušky obdržely dívky maturitní vysvědčení, a poté co bylo doplněné klauzulí „*zralá k návštěvě univerzity*“, je ospravedlňovalo navštěvovat univerzitu jako řádné univerzitní posluchačky. Později roku 1902–1908 bylo založeno osmileté gymnázium. V roce 1911/12 Eugenie Schwarzwaldová založila první dívčí osmileté reálné gymnázium ve Vídni, které se stalo velmi populární. Jejím cílem bylo poskytnout dívkám kvalitní středoškolské vzdělání a podnítit jejich ambice k dalšímu studiu.¹³¹ Všechny střední školy pro dívky, které byly ze začátku soukromé a nebyly financovány státem, měly odepřenu možnost vykonávat maturitní zkoušku.¹³² Počet studentek se od konce prvního desetiletí 20. století výrazně zvýšil, což souviselo s nárůstem počtu dívčích gymnázií a lyceí. Ve školním roce 1909/10 vzrostl počet veřejných gymnázií na 13 a v předválečných letech 1912/13 to bylo již 32 veřejných gymnázií.¹³³

Rakouské ministerstvo pro výuku registrovalo v květnu 1900 větší úsilí o založení odpovídající středním školám tzv. *Mittelschulen*, rozšíření výuky pro dívky a otevření nových povolání, které byly závislé na akademickém vzdělání, a které byly do té doby

¹²⁸ ŠAFRÁNEK, s. 338–339.

¹²⁹ Dostupné z: <http://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Frauenbildung>, [cit. 2018-02-14].

¹³⁰ LAITNER, s. 204.

¹³¹ Schwarzwaldová po maturitě v Černovicích odešla do Curychu, kde v letech 1895–1900 studovala německou a anglickou literaturu, filozofii a pedagogiku, protože ve Rakousku v té době nemohly ženy studovat na univerzitách. Byla jednou z prvních žen v Rakousku-Uhersku s doktorským titulem. Promovala v roce 1900. Od roku 1901 stále v čele dívčího lycea.

¹³² Dostupné z: <http://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Frauenbildung>, [cit. 2018-03-19].

¹³³ GAWRECKÁ, s. 117.

předurčené pouze mužské mládeži. Komise se shodla, že dívčí střední školy budou pojaty formou **dívčího lycea** s šesti letou výukou. Tato lycea měla díky výuce moderních cizích jazyků zaručit dívkám zvýšení všeobecného vzdělání a zohlednit jejich profesní vzdělání. Fakultativně se mohlo toto lyceum ukončit závěrečnou zkouškou tzv. *Reifeprüfung*.¹³⁴

3. 2. Situace v Zalitavsku

Koncem 19. století již existovala v Uhersku poměrně rozvinutá síť různých typů a stupňů dívčích škol: základní (lidové), měšťanské dívčí školy, vyšší dívčí školy, obchodní školy, dívčí gymnázia, soukromé a učitelské ústavy pro odbornou přípravu učitelek, dívčí škola výtvarných umění, několik průmyslových odborných škol a tzv. hospodyňská škola.¹³⁵

Základní školu navštěvovaly dívky a chlapci společně. Pro většinu děvčat se absolvováním této **základní školy** docházka skončila a na vyšším stupni nepokračovaly, respektive nemohly pokračovat, protože vyšší státní dívčí školy pro děvčata v podstatě neexistovaly.¹³⁶ V úpravě školské reformy pro Uhry z roku 1806 se počítalo se zřízením vyšších dívčích škol, ale do roku 1848 na území slovenských žup nebyla zřízena ani jedna, proto vyšší vzdělání děvčat zůstalo záležitostí rodiny. Až zákon vydaný z roku 1874 počítal s koncepcí vyšších státních dívčích škol, které se začaly výrazně zakládat po roce 1877. Střední stupeň školství označený v dobové terminologii jako *vyšší vzdělávání*, upravil zákon č. XXX z roku 1883.

Dívčí **měšťanské školy** (měšťanky) a státní měšťanské školy pro děvčata (tzv. polgárky) se staly postupně nejnavštěvovanějšími dívčími školami. Byly čtyřleté a navazovaly na čtvrtý ročník lidové školy. Po jejím absolvování měly děvčata ukončené osmileté vzdělání. Při výuce se zde kladl důraz na náboženství, státní maďarský jazyk, geometrii, dějepis, matematiku, přírodopis. Dále se děvčatům přidalo účetnictví a právo, aby se mohly uplatnit na postech úřednic.¹³⁷

Školy s praktickým zaměřením se nazývaly **odborné školy** pro ženská povolání, která byla čtyřletá a dominovaly v nich předměty připravující dívky na domácí práce se základní výukou jazyků, dějepisu, estetických předmětů a nauky o výchově. Tento typ škol

¹³⁴ LAITNER, s. 204.

¹³⁵ DUDEKOVÁ, s. 101–102.

¹³⁶ KODAJOVÁ, s. 292.

navštěvovaly dívky ze sociálně slabších vrstev. Téměř 50 % dívek se po ukončení základní školy rozhodlo pokračovat ve studiu. Dle statistických údajů za rok 1900 jich šlo po skončení měšťanky na vyšší dívčí školy 0,7 %, na gymnázia 2,4 %, na učitelské ústavy 19,3 %, na přípravku pro učitelky 0,1 %, na odborné školy 5,3 %, na odborné školy 49,7 %. Ostatních 22,5 % absolventek měšťanky odešlo do zaměstnání.¹³⁸

Potřeba dalšího vzdělávání dívek se poprvé začala vnímat ve 40. letech 19. století a snaha zřídit školy pro ženy v 50.–60. letech 19. století. Vše souvisí s vývojem národního hnutí a představiteli, kteří se s prosazováním národnostních požadavků, politických i jazykových logicky stali hlavními iniciátory zřizování škol s vyučovacím slovenským jazykem. Zdůrazňovalo se, že žena má být nejen doma manželkou, matkou a hospodyní, ale má přispívat peněžně, šitím, má také tvořit v národním jazyce a psát do novin. Aby toho byla žena schopná, musela získat vzdělání. Při absenci státních škol se to mělo dít v církevních a nedělních školách, které byly zakládány podle vzoru anglických filantropických ustanovení.¹³⁹ Statistiky, které dlouhodobě sledovaly návštěvnost základních škol, vykazovaly v 50.–60. letech 19. století docházku u chlapců 56 % a u děvčat 44 %. Na základě oficiálních statistik vyplynulo, že v 70. letech byla docházka do školy ve věku 6–12 let u chlapců 75 % a u děvčat asi 70 %. Výrazná úroveň gramotnosti se lišila mezi chlapci a dívkami. U děvčat převládala pologramotnost, ovládali čtení, avšak již méně psaní. Převládal totiž názor, že muž bude v životě více užívat písemnou korespondenci než žena, proto se u děvčat nezdůrazňovalo psaní ve výuce.¹⁴⁰

V rámci soukromého vzdělávání fungovaly **ústavy** určené pro děvčata z vyšších kruhů. Výuka probíhala v němčině či maďarštině. Do osnov bylo zařazena náboženství, mravouka, kreslení, hudba, zpěv, tanec, okrajově dějiny a zeměpis. Tímto děvčata dostala dovednosti vhodné na reprezentaci ve společnosti než vědomosti pro další studium.¹⁴¹ V **rodině** se domácí příprava soukromých učitelů soustřeďovala na formování uměleckých schopností a zručnosti dívek-literárních, hudebních, výtvarných. Učiteli byli nedostudovaní

¹³⁷ DUDEKOVÁ, s. 153–154.

¹³⁸ DUDEKOVÁ, s. 155–156.

¹³⁹ KODAJOVÁ, s. 294.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 291.

¹⁴¹ KODAJOVÁ, s. 292.

studenti, čerství absolventi středních škol a univerzit bez patřičné pedagogické praxe.¹⁴² V roce 1867 bylo v celém Uhersku 86 soukromých vyšších dívčích škol, z toho jich bylo na území žup dnešního Slovenska 13, v Bratislavě 8, Trnavě 2, Zvoleně 1, v Košicích 2 školy.

Průkopnicí v ženském vzdělávání v Uhrách v 19. století byla Veres Pálné, která pocházela ze šlechtického rodu. Narodila se Nógrádu v roce 1815 a zemřela roku 1895. Pálné byla zakladatelkou a finanční podporovatelkou škol v 19. století. Založila spolek ženského vzdělávání pod názvem *Országos Nőképző Egysületnek (Celostátní spolek pro ženské vzdělávání)*. V roce 1855 si uvědomila nedostatek ženského vzdělání. Po dlouhé úvaze vyzvala v tisku ženy ke změně. Dne 28. října 1865 vyšla v časopisu *A Hon (Domov)* výzva k ženám. Bohužel se minula účinkem. O dva roky později 1867 zorganizovala veřejnou schůzi, která se týkala postupů k dosažení vzdělávání žen. Tato schůze měla obrovský úspěch. V souvislosti s tímto úspěchem proběhla zakládající schůze spolku *Országos Nőképző Egysületnek (Celostátní spolek pro ženské vzdělávání)* a Pálné se stala jeho předsedkyní. Spolek dosáhl značných úspěchů na poli ženského vzdělávání. Pod jejím vedením spolek zakládal školy. Dne 17. října 1869 byla založena první škola určená pro duševní rozvoj žen. Do prvního ročníku se přihlásilo 14 dívek. V následujícím roce se jejich počet zvýšil na 37. Škola získala věhlasu ve Slezsku, Francii a Německu. K dalšímu rozvoji a zakládání škol došlo v letech 1880, 1882, 1888.¹⁴³

Pojem **vyššího vzdělání** znamenal vyšší nad rámec základního vzdělání. Z dnešního pohledu o středoškolské vzdělávání se sváděl boj mezi filantropy, zákonodárci, církví a veřejným míněním po celé 19. století.¹⁴⁴ Vzdělání se týkalo věku od deseti let do 14 až 15 let. První **státní vyšší dívčí škola** vznikla v Budapešti roku 1875 a byla šesti třídní. Podmínkou přijetí bylo ukončení lidové školy minimálně po čtyřech letech a věk více jak deset let, přičemž školy byly šesti leté. Jako vyučovací předměty preferovaly výuku maďarštiny, němčiny, francouzštiny, literatury, dějepisu, přírodovědných předmětů, matematiky, zeměpisu, přírodopisu, chemie a ručních prací, dále nauku o výchově, kreslení

¹⁴² DUDEKOVÁ, s. 150–151.

¹⁴³ *Híres magyar nők listája*. In: Wikipédia A szabad enciklopédia [online], [cit. 2018-04-28]. Dostupné z: https://hu.wikipedia.org/wiki/Veres_Pálné.

¹⁴⁴ DUDEKOVÁ, s. 149.

a zpěv.¹⁴⁵ Její obdobou byla škola založená v Trenčíně v roce 1877 a dále v Levoči 1879. V Bánské Bystrici a v Bratislavě byla zřízená v roce 1883 a v Košicích v roce 1892.¹⁴⁶

V 90. letech se vyšší dívčí školy buď rozšířily o další dva roky studia na osmileté, nebo se část z nich změnila na dívčí **gymnázia** po vzoru chlapeckých gymnázií. V roce 1896 vznikala šesti letá dívčí gymnázia a po roce 1899 osmiletá, která nekončila maturitou. Jejich absolventky měly možnost složit maturitní zkoušku na chlapeckém gymnáziu po doplnění si znalostí z maturitních předmětů formou privátního, nebo externího studia, proto se studentkám říkalo privatistky či externistky. Následně po doplnění vědomostí mohly dívky složit maturitní zkoušky a ucházet se o učitelské místo na dívčích školách. Po otevření univerzitního studia pro ženy bylo třeba vytvořit kompatibilní systém ukončení vyššího stupně vzdělávání, proto se postupně zaváděla maturitní zkouška na dívčích gymnáziích. Maturita byla nevyhnutelnou podmínkou přihlášení se na univerzitu.¹⁴⁷ První dívčí gymnázium v Uhrách, založené v roce 1896 v Budapešti, mělo svoje první absolventky. Tím, že studentky získaly možnost složit maturitní zkoušku, otevřel se jim přístup k vysokoškolskému studiu na některých univerzitních odborech.¹⁴⁸

S rozvojem školství souviselo i budování **sítě učitelských ústavů** a přípravek podle nové koncepce vzdělávání na základě zákona č. XXXVIII z roku 1868. Zákon definoval vzdělávání „*chovanců mužského a ženského pohlaví za úplně odloučené*“ na úrovni střední školy, určoval obsah předmětů na jednotlivých stupních a družích škol. Poprvé se paragrafy týkaly vzdělání učitelek a podmínkám, ze kterých skládaly postupové a závěrečné zkoušky. Povolání učitelky patřilo k profesím, které si jako jedno z prvních vyžadovalo odbornou přípravu a nedalo se nahradit žádnou variantou vzdělání, pouze absolvováním učitelského ústavu s platnou závěrečnou zkouškou. Po jejich složení se dívky směly ucházet o místo učitelky pro dívčí třídy vyšších škol. Na tříleté studium se přijímaly po dovršení 14 let, po skončení elementární a vyšší školy. Zkouška se mohla dvakrát opakovat. Pokud chovanka dvakrát propadla, více nebyla ke zkoušce připuštěna.¹⁴⁹ V 50.–60. letech 19. století působili na dívčích školách výhradně muži jako učitelé. S učitelkami se dívky potkávaly obyčejně

¹⁴⁵ DUDEKOVÁ, s. 154.

¹⁴⁶ KODAJOVÁ, s. 292.

¹⁴⁷ DUDEKOVÁ, s. 154–155.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 101–102.

jen při hodinách ručních prací a hudební výchově. Součástí hodin ručních prací byla konverzace v němčině, maďarštině nebo francouzštině. Nešlo však o odbornou výuku.¹⁵⁰ Roku 1872 bylo v Uhersku 61 učitelských ústavů, z toho 2 na Slovensku, v Bratislavě a Košicích. Speciálně zaměřené na přípravu učitelek dívčích škol byl Římskokatolický ženský učitelský ústav v Nitře, Ženský učitelský ústav v Prešově a Ženský učitelský ústav uršulínského řádu v Trnavě. Vyučovacím jazykem byla maďarština. Cílem byla odbornost a celková příprava budoucích učitelů zaměřených na výchovu v maďarském duchu. Se změnou přípravy učitelek se dotvořil i systém kontroly jejich práce a školních výsledků. V podstatě šlo pouze o jejich kontrolu, jak ovládají státní maďarský jazyk a jak jsou schopni své žáky maďarštinu naučit.¹⁵¹

Štúrovci oslavovali ženu-matku jako vychovatelku nové generace. Prosazovali politické a jazykové požadavky pro národ/ lid, psali o potřebě vzdělání v mateřském jazyce, formou článků propagovali osvětu. Následkem toho články vyvolaly touhu po „*národních ústavech pro dívky*“. Dle vzoru Amerlingovi Budče vznikla v Liptovském Mikuláši v roce 1848–1849 škola pro dospívající děvčata.¹⁵² V roce 1869 vznikl první ženský **spolek Živena**, jehož cílem bylo vychovávat k mravnosti, hospodárnosti a lásce národa.

O typ školy pro děvčata, která by prosazovala výuku v konfesionálním katolickém duchu s vyučujícím slovenským jazykem, usiloval biskup Štefan Moyses v Bánské Bystrici na přelomu 50.–60. let. Mělo se jednat o vychovatelský ústav pro děvčata. Bohužel se nepodařilo tuto školu otevřít. V tomto období ještě nebyly města vázaná zákonem zřizovat školy pro dívky a po přijetí národnostního zákona z roku 1868 zase překážela slovenština jako vyučující jazyk. Nakonec se podařilo otevřít klášterní dívčí lidovou školu, která v 70. letech splýnula s městskou školou pro dívky.¹⁵³

V 60. letech byly na území dnešního Slovenska populární **soukromé ústavy** Márie Braunsteinové v Nitře, slečny Fábryové v Rimavské Sobotě, soukromá škola Karola Orfanidesa v Bánské Bystrici, které byla známá svojí výbornou klavírní přípravou.

¹⁴⁹ DUDEKOVÁ, s. 548–549.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ KODAJOVÁ, s. 293.

¹⁵² DUDEKOVÁ, s. 159.

¹⁵³ KODAJOVÁ, s. 294.

S ambicemi nejen získat vzdělání pro ženy a dívky, vystoupila v roce 1860 Martina Hodžová, která založila v Liptovském sv. Mikuláši nejprve spolek pod názvem Spolek žen. Zde se při schůzkách četly noviny, přednášelo se o slovenských dějinách, vedla se konverzace v němčině. Spolek měl charakter čtenářského kroužku. V roce 1862–1864 vedla Slovenskou dívčí besedu, která přesáhla rámec nedělní školy. Spolek fungoval tři roky, děvčata četla slovenské knihy a časopisy, recitovaly a vedly kurzy ručních prací.¹⁵⁴

Ľudmila Kuorková se snažila o vytvoření slovenské školy pro dívky. Školní dozorce jí umožnil složit zkoušky v Klášteře pod Znievem a patří k prvním kvalifikovaným učitelkám na Slovensku. Kuorková se soustředila na praktickou výuku, zřídila školu pletení a ručních prací (1862). Ľudmila Kuorková po krátké existenci školy s vysloveně praktickým zaměřením založila a vedla také soukromou trojtřídní dívčí školu (1866–1872) v Martině. Ve škole nejen vyučovala, ale byla tvůrcem studijního programu, který se skládal z katechismu, čtení Písma svatého, německé a slovenské gramatiky, pravopisu, počtů a krasopisu. Za pět let existence školy se odchovalo 60 dívek.¹⁵⁵ Mezi podobné projekty patřily Beseda klášterských Slovenek v Klášteře pod Znievem, Ženský pěvecký spolek v Dolním Kubíně na Oravě, spolek Vesna v Liptovském Trnovci.¹⁵⁶

Otcem projektu Církevně-národního dívčího vychovávacího ústavu v letech 1863–1875 pro deseti-až čtrnáctileté dívky byl Samuel Ormis, profesor na chlapeckém Revúckém gymnáziu. Projekt se realizoval jako **soukromá škola** v letech 1870–1874. Bylo počítáno s tříletou výukou. Škola však získal jen šest žaček, proto pro slabý zájem veřejnosti další ročníky neotevřela.¹⁵⁷ Ve vývoji dívčího školství je význam revúcké dívčí školy v tom, že počítala nejen s výchovou pro potřeby domácnosti, ale jejím cílem bylo připravit absolventky na povolání, které si vyžadovalo odbornou přípravu–práce na poště, v elementárních a vyšších školách, v kancelářích (krasopis), či jako pomocný zdravotnický personál.¹⁵⁸

Zárok uherské vlády vůči matičním gymnáziím zlikvidoval další projekt pro dívčí ústav, který vypracoval Ľudvít Reuss a předložil ho městu Revúca. Tento projekt počítal

¹⁵⁴ DUDEKOVÁ, s. 161.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 161.

¹⁵⁶ KODAJOVÁ, s. 296–297.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 298.

s městem jako zřizovatelem, přičemž škola měla být veřejná. Bylo s ní pomýšleno jako s pokračovací “školou Ormisovou“, kde vyučovacím jazykem se měla stát slovenština. Do roku 1918 bylo uplatnění děvčat s vyšším vzděláním limitované. Slovenská maloměsta poskytla místa učitelkám a úřednicím, které si vyžadovali vědomosti získané v elementární škole.¹⁵⁹

¹⁵⁸ DUDEKOVÁ, s. 170.

¹⁵⁹ KODAJOVÁ, s. 301.

V Komárenském kraji byl vznik soukromých dívčích škol dílem ženských spolků. Mechanismus prosazování vyššího dívčího vzdělání lze ilustrovat na situaci v hornouherském městě Komárno. V roce 1882 se v Komárně pod vedením tehdejšího reformátorského biskupa Gábora a jeho manželky otevřela první dívčí učňovská škola, která sloužila vyššímu ženskému vzdělávání a měla tříletou výuku. Město Komárno školu podporovalo přiměřeně svým možnostem. Na základě komárenské dívčí občanské školy vznikaly další školy pod vlivem ženských spolků. Spousta takto vzniklých dívčích škol čekala koncem 19. století na zestátnění.¹⁶⁰ V Komárně obecní reprezentace dosáhla postátnění v roce 1892. Dne 4. listopadu 1892 odhlasovalo městské představenstvo zrušení existující dívčí učňovské školy, její zakládající listinu a její umístění. Stát od příštího roku otevřel čtyřletou vyšší dívčí odbornou školu, která získala majetek zrušené občanské školy. Majetkové záležitosti mezi městskou samosprávou a státem se poté řešily dále. V rámci této listiny se projednává převod finanční částky ve prospěch občanské dívčí školy a její knihovny. Dne 27. 4. 1895 se kupř. na zasedání městské rady projednal převod financí a knihovny ve prospěch státní dívčí školy.¹⁶¹ V roce 1900 se potom začalo uvažovat o stavbě nové školní budovy z rozpočtu komárenské městské obce. Třetí dokument se týkal tzv. nedělních škol. Zde je pojednáno o zakoupení nástěnných tabulí a o zakoupení mapy Palestiny. V zápisu se jednalo o finančním potrestání učňů, kteří školu nenavštěvovali pravidelně, nýbrž sporadicky. Zápis proběhl dne 10. prosince 1867. V následném *rozhodnutí* byl jednoznačně odsouhlasen nákup inventáře a za tímto účelem i následný finanční převod. Co se týkalo absence učňů v nedělních školách, tak bylo rozhodnuto, že se musí sepisovat absence podle odbornosti a cechu a následně ji předat představenstvu města. K vyřešení této záležitosti došlo až 20. května 1868.¹⁶²

¹⁶⁰ BOROVSZKY, s. 262.

¹⁶¹ Srov. zasedání městské rady z 10. května 1900. In: Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno, Magistrát města Komárno, Rakové knihy z r. 1895, zápis ze zasedání 27. dubna 1895.

¹⁶² Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno, Magistrát města Komárno, Rakové knihy z r. 1867, 1868, zápis ze zasedání 20. května 1868.

4. STUDIUM ŽEN NA UNIVERZITÁCH

4.1. Studium žen na univerzitách v Předlitavsku

Prakticky až do konce 19. století získávali v habsburské monarchii možnost vysokoškolského vzdělání výhradně muži.¹⁶³ Dívky do 90. let nemohly skládat maturitu ani soukromě, takže odcházely z tohoto důvodu studovat do zahraničí. Německé země a Rakousko-Uhersko měly v tomto ohledu značné zpoždění, kupř. na univerzitách ve Spojených státech amerických se objevila první žena již v roce 1833 a některé švýcarské univerzity umožňovaly ženám studovat a dokonce absolvovat medicínu už v 70. letech 19. století. Nicméně doba, která ve finále uplynula od první dívčí maturity ke vstupu žen na univerzitu v německém jazykovém prostředí, již byla relativně krátká.

V habsburské monarchii byly univerzity bez výjimky státní a konečné rozhodnutí tedy záviselo na postoji vlády a Říšské rady.¹⁶⁴ Vysoké školy spravovalo ministerstvo kultu a vyučování. Zčásti tak činilo přímo a zčásti zprostředkovaně přes zemské úřady. Prostřednictvím zemských úřadů řešilo administrativní, hospodářské a finanční záležitosti, zatímco ve studijních věcech korespondovalo přímo s univerzitami.¹⁶⁵

Volání po možnosti vyššího vzdělání žen bylo nejaktuálnější zejména ve studiu medicíny, neboť do zdravotnictví obecně začaly ženy pronikat dříve a na vyšší úrovni než do ostatních oborů a jejich vliv na veřejnost tu byl dalekosáhlý. O povolení mimořádných přednášek pro ženy na pražské lékařské fakultě žádal s jistým úspěchem již roku 1844 Karel Slavoj Amerling, avšak první doktorky medicíny získaly vzdělání ve Švýcarsku.¹⁶⁶ A to v Curychu, protože tam bylo možno studovat i bez maturity, jejíž složení dívkám v Rakousku-Uhersku nebylo umožněno. Využily toho Anna Bayerová, absolventka pražské vyšší dívčí školy, která po povolení od vídeňské vlády nastoupila na gymnázium, kde po dvou letech uzavřela jeho nižší stupeň. Bayerová zahájila studium v Curychu roku 1875 po studiu pražské vyšší dívčí školy.¹⁶⁷ Byla přijata na základě přijímacího řízení s podmínkou,

¹⁶³ VOJÁČEK, s. 145.

¹⁶⁴ LENDEROVÁ, KOPIČKOVÁ, BUREŠOVÁ, MAUR, s. 439.

¹⁶⁵ VOJÁČEK, s. 143.

¹⁶⁶ NEUDORFLOVÁ, s. 154.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 155.

že maturitu složí dodatečně.¹⁶⁸ Nejdříve strávila tři roky na lékařské fakultě v Curychu a od roku 1878 sledovala jako privatistka přednášky na pražské lékařské fakultě. O rok později se vrátila do Švýcarska, ale do Bernu, aby studia dokončila. Doktorátu dosáhla roku 1881. Přesto nebyla první českou doktorkou medicíny, již v předešlém roce 1880 dosáhla doktorátu její kolegyně Bohumila Kecková, a to rovněž v Curychu.¹⁶⁹ Třetí Češka Julie Kurková studia nedokončila, neboť zemřela.

Získáním doktorátu však problémy žen nekončily, neboť vznikaly obtíže s nostrifikací lékařských diplomů získaných v zahraničí na území Rakouska-Uherska. Roku 1895 byla zorganizována petice požadující nostrifikaci lékařských diplomů získaných v zahraničí, a tím připuštění promovaných Rakušank k lékařské praxi, stejně tak jako připuštění žen k návštěvě univerzitní výuky.¹⁷⁰ Výnosem ministra kultu a vyučování dne 16. března 1896 se umožnilo ženám, které studovaly v cizině na lékařských fakultách, nostrifikaci jejich diplomů a tím fakticky schválil jejich kvalifikaci a umožnil jim vykonávat lékařskou praxi v monarchii. Ženy měly snížené podmínky pro nostrifikaci tím, že musely znovu skládat na domácí půdě univerzity všechny rigorózní zkoušky a doložit doklad o morální bezúhonnosti.¹⁷¹

Stále však bylo daleko k realizaci žen na univerzitách. Rakouská prosincová ústava zaručovala svobodu vědeckého bádání a šíření vědeckých poznatků (čl. 17 základního zákona č. 142/1867 ř. z. o všeobecných právech státních občanů), což bylo určitým argumentem pro požadavky prosadit studium žen na univerzitách, které od 70. let pozvolna sílily.¹⁷² Na opakované dotazy univerzitních úřadů na ministerstvu kultu a vyučování ve

¹⁶⁸ VOŠÁHLÍKOVÁ, Pavla, *Biografický slovník českých zemí, Bas-Bend*, Praha 2005, s.305.

¹⁶⁹ Později se Bayerová a Kecková uplatnily v muslimských oblastech, které patřily k Rakousku-Uhersku, kde působily jako lékařky. V roce 1893 hledala vídeňská vláda lékařky pro muslimské ženy v Bosně. Bayerová se přihlásila do konkurzu a získala místo v Dolním Tuzlu. Důvod, proč do Bosny byly posílány ženy, byl náboženský. Muslimské ženy nesměly být vyšetřovány muži a prohlídky mívaly velmi neobvyklou podobu. Bayerová se po několika letech rozhodla z Tuzlu odejít zpátky do Bernu kvůli špatnému hygienickému prostředí a zhoršující se mu zdravotnímu stavu (NEUDORFLOVÁ, Marie, *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy a zklamání na cestě k emancipaci*, Praha 1999, s. 156). Místo ní nastoupila Bohuslava Kecková, která tam úspěšně působila přes 10 let, ale bohužel zde v roce 1911 zemřela na nespecifikovanou infekci. V roce 1896 nakonec Ministerstvo kultu a vyučování uznalo lékařské diplomy, které ženy získaly v cizině, a oběma lékařkám přiznali vysokoškolskou kvalifikaci (LENDEROVÁ, Milena, KOPIČKOVÁ, Božena, BUREŠOVÁ, Jana, MAUR, Eduard, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009, s. 439).

¹⁷⁰ Dostupné z: <https://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Frauenstudium>, [cit. 2018– 3–19].

¹⁷¹ GAWRECKÁ, s. 115.

¹⁷² VOJÁČEK, s. 141.

Vídni ministerstvo reagovalo výnosem ze dne 6. května 1878, které rozeslalo rektorátům univerzit. Jednoznačně v něm odmítlo umožnit ženám přístup k vysokoškolskému studiu s poukazem na zásadu, že vyšší vzdělání musí probíhat odděleně pro obě pohlaví. Připouštělo však, že ženy mohou „ve zvláštních případech“ navštěvovat univerzitní přednášky, pokud jsou určeny výlučně ženám. Jen zcela výjimečně, pokud k tomu dala souhlas fakulta a příslušní profesori, mohly ženy navštěvovat i přednášky společně s mužskou částí studentů. Ženy navštěvovaly konkrétní a předem určené přednášky pouze jako hospitantky, nemohly být imatrikulovány ani být přijaty jako mimořádné studentky.¹⁷³ Proti tomu se ohradil hrabě Kounic, když 9. července 1895 ve Sněmovně reprezentantů řekl: „*Ze všech států na světě pouze Rakousko a Německo zaujímají to stanovisko, že „něžnému pohlaví“ chtějí zabránit univerzitnímu vzdělání. Kdekoliv se dělají pokroky v humanitním a vědeckém směru, jsou vždy na posledním místě*“.¹⁷⁴ Obdobně argumentoval již v roce 1890 český spolek Minerva, který upozornil na skutečnost, že všechny vyspělé evropské země již ženám univerzitní vzdělání umožnily, ale pouze Rakousko a Německo nikoliv.¹⁷⁵

Právo žen studovat **medicínu** v německy mluvících zemích jako první obhajoval mnichovský profesor anatomie a fyziologie T. L. W. Bischoff. Svým postojem nepřímo vyzval své kolegy na lékařské fakultě v Curychu, aby se na základě pozitivních zkušeností se studiem žen postavili na jejich obranu, a tak prolomili bariéry konzervatismu. Studium žen na vysokých školách mělo v odborné veřejnosti, zvláště na lékařských fakultách, mnoho odpůrců. Přední vídeňský chirurg českého původu Eduard Albert v roce 1895 uvedl, že žena není nikdy schopna vyřešit složitější problém. Pokládal za absurdní, aby byla žena specialistkou, nebo dokonce asistentkou na klinice. Připouštěl ale výjimku.¹⁷⁶

Dne 3. září 1900 povolilo svým výnosem ministerstvo kultu a vyučování lékařské a farmaceutické studium žen. K řádnému studiu na lékařských fakultách se přijímaly jen ty ženy, které odmaturovaly na některém z předlitavských gymnázií, nebo v zahraničí, které

¹⁷³ GAWRECKÁ, s. 114.

¹⁷⁴ Dostupné z: <https://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Frauenstudium>, [cit. 2018– 3–19].

¹⁷⁵ LENDEROVÁ, KOPIČKOVÁ, BUREŠOVÁ, MAUR, s. 439.

¹⁷⁶ DUDEKOVÁ, s. 646.

ministerstvo kultu a vyučování uznalo za rovnocenné s rakouskými gymnázii.¹⁷⁷ Tento výnos z roku 1900 obsahoval dovětek, že „*přijímání asistentek do farmaceutických studií na univerzitě může se díti teprve od studijního roku 1903–1904*“.¹⁷⁸ V západní části habsburské monarchie se vyučovalo na dvou univerzitách v Praze (české a německé) a dále ve Vídni, Štýrském Hradci (zde se objevují ženy jako první studentky teprve od akademického roku 1900/1901), Innsbrucku (zde se objevují ženy jako první studentky teprve od akademického roku 1904/1905), Krakově, Lvově a Černovicích (v Bukovině, dnes na území Ukrajiny).

První promovanou lékařkou z Rakous byla baronka Gabriela Possannerová, která vystudovala medicínu v Curychu v letech 1888–1894. Po dokončených lékařských studiích a získání doktorátu v Curychu v roce 1894 ještě musela absolvovat v roce 1897 na vídeňské univerzitě zkoušku. Po jejím složení se stala první ženou, která získala doktorát veškerého lékařství na vídeňské univerzitě. Anna Honzáková (1875–1940) patřila mezi pět vynikajících absolventek gymnázia Minerva, kterým vláda roku 1895 povolila se výjimečně zapsat na pražskou lékařskou fakultu. Dne 17. března 1902 Honzáková promovala a získala diplom jako první žena na pražské lékařské fakultě.¹⁷⁹ V roce 1905 měli Češi již sedm lékařek: Anna Honzáková, Rosalia Machová, Eliška Vozábová, Ludvika Nová, Svatoslava Hornofová, P. Riegertová a Marta Peigerová. V tisku roku 1903 proběhla zpráva, že Moravanka Helena Molnárová z Javorníka, absolventka pražské Minervy, dosáhla v Chicagu v USA lékařského diplomu a bylo jí povoleno si tam otevřít praxi.¹⁸⁰ Další lékařky první generace promovaly do roku 1918 a uplatnily se jak v soukromé praxi, tak i v nemocnicích. Ve Vídni bylo v roce 1912 již 24 praktikujících ženských lékařek.

Elisa Richterová se nejdříve vzdělávala doma soukromě. Poté co bylo umožněno dívkám navštěvovat střední školu a skládat maturitní zkoušku, nastoupila na gymnázium ve Vídni. Richterová se stala první habilitovanou ženou v Rakousku-Uhersku, která se po složení maturitní zkoušky roku 1897 nechala zapsat na vídeňskou univerzitu ke studiu románských jazyků a lingvistiky, kde roku 1901 získala doktorát. O šest let později v roce

¹⁷⁷ GAWRECKÁ, 2015, s. 118.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 116.

¹⁷⁹ LENDEROVÁ, KOPIČKOVÁ, BUREŠOVÁ, MAUR, s. 442.

¹⁸⁰ NEUDORFLOVÁ, s. 161.

1907 se stala první ženou, které ministerstvo školství udělilo možnost „přednášející“ a roku 1921 získala opět jako první žena v Rakousku titul „univerzitní profesor“.¹⁸¹

První docentkou medicíny českého původu, která se prosadila ve vědě, se stala Božena Štúrová-Kuklová.¹⁸² Po skončení obecné školy studovala na dívčím lyceu v Hradci Králové. I přes absolvování této školy neměla oprávnění ke vstupu na univerzitu, proto její otec požádal ministerstvo školství o výjimku, aby směla navštěvovat gymnázia, alespoň jako externistka.¹⁸³ Po získání souhlasu složila zkoušky a v letech 1910–1912 jako jediné děvče mohla navštěvovat chlapecké gymnázium. Po ukončení gymnázia se rozhodla studovat medicínu na Lékařské fakultě Karlovy univerzity v Praze, kterou absolvovala v roce 1918.¹⁸⁴

V roce 1897 se objevily první studentky na pražské **filozofické** fakultě, poněvadž jim to umožnil výnos ministerstva z 23. března 1897. Podmínkou zápisu bylo rakouské státní občanství, dosažení 18 let a vykonaná maturita. Této příležitosti využilo 26 dívek (10 řádných a 16 mimořádných studentek). Osm z nich ukončilo studium v roce 1900 a začaly vesměs působit jako učitelky na dívčích středních školách, gymnáziu Minerva nebo brněnské Vesně. Titulu PhDr. dosáhla jako první žena Marie Božena Baborová, která 17. června 1901 promovala po úspěšném obhájení disertační práce z oboru zoologie.¹⁸⁵ Milada Paulová složila rigorózní zkoušky a v lednu 1918 byla promována doktorkou filozofie.¹⁸⁶ V roce 1908 univerzitní senát v Praze podal na žádost spolku Sdružení akademicky vzdělaných žen příznivé *dobrovzdání* ministerstvu kultu a vyučování o možnosti studia žen na **právnické** fakultě. Povolení ke studiu tehdy ženy nedostaly. Ženy se mohly stát řádnými posluchačkami právnické fakulty Karlovy univerzity až od dne vyhlášení Československé republiky 28. října 1918 na základě usnesení profesorského sboru. Na vídeňské univerzitě byla situace shodná, první ženy byly přijaty ke studiu až roku 1919.

¹⁸¹ Richter, Elise-Österreichische Akademie der Wissenschaften. In: Gedenkbuch [online], [cit. 2018–3–20]. Dostupné z: <https://www.oeaw.ac.at/online-gedenkbuch/gedenkbuch/personen/q-z/elise-richter/>.

¹⁸² DUDEKOVÁ, s. 647.

¹⁸³ Tamtéž, s. 647.

¹⁸⁴ Tamtéž.

¹⁸⁵ LENDEROVÁ, KOPIČKOVÁ, BUREŠOVÁ, MAUR, s. 441.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 445.

Protagonisté ženského hnutí, kteří se angažovali za ženská studia, se obhajovali argumentem, že „ženy naléhavě potřebují lékaře ženského pohlaví“ a tudíž žádají přípuštění žen ke studiu medicíny. Jeden soudní znalec, kterého si najala vídeňská lékařská komora, se obával v roce 1895 existencionálního boje a položil otázku „*zdali se opravdu v medicíně vyskytuje okruh působnosti pro ženy*“ a tak navázal na biologické a rasistické argumenty namířené proti ženskému vzdělání. Tímto odkazoval na mnichovského anatoma a fyziologa Theodora L. W. Bischoffa, který v roce 1872 tvrdil, že ženský mozek je méně výkonný a je o 134 gramů lehčí než mužský.¹⁸⁷ V souvislosti s tímto znaleckým posudkem musela být na doložce vyznačena „*zralá navštěvovat univerzitu*.“ Tím, že na doložce maturitního vysvědčení tato část chyběla, byla dívkám uzavřena univerzitní půda. Ženy nebyly přijaty jako „mimořádné posluchačky“, ale jen jako hosté.¹⁸⁸

Od roku 1897/1898 bylo postupně povolováno dívkám řádné studium na univerzitách.¹⁸⁹ V roce 1897 ministr kultu a vyučování Badeniho vlády a pozdější ministerský předseda Paul Gautsch prosadil nařízení č. 84/1897 ř. z., jímž se ženy připouštěly k řádnému a mimořádnému studiu na filosofických školách.¹⁹⁰ Jako první se ženám na základě ministerského výnosu z 23. března 1897 otevřely filozofické fakulty, na nichž mohly po splnění předepsaných podmínek studovat jako řádné či mimořádné studentky.¹⁹¹ Ke splnění podmínek bylo třeba mít rakouské občanství, absolvovanou maturitní zkoušku a dosažený věk 18 let. Počet posluchaček v zimním semestru akademického roku 1896/7 byl velmi nízký, pouze 37 žen. Z toho tři jako řádné a 34 jako mimořádné studentky. Důvodem bylo snížené možnosti dosáhnout maturitní zkoušky.¹⁹² Dívky, které studovaly na lyceích nebo jiných dívčích školách a nemohly se prokázat maturitním vysvědčením, mohly být přijaty jen jako mimořádné studentky. Teprve když si

¹⁸⁷ Dostupné z: <https://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Frauenstudium>, [cit. 2018– 3–19].

¹⁸⁸ Dostupné z: <https://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Frauenstudium>, [cit. 2018– 3–19].

¹⁸⁹ Dostupné z: <http://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Frauenbildung>, [cit. 2018-03-19].

¹⁹⁰ VOJÁČEK, Ladislav, *Právní úprava universit a právnického studia na přelomu 19. a 20. století*. In: SCHELLE, Karel, VOJÁČEK, Ladislav (ed.), *Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku*, Ostrava 2007, s. 145.

¹⁹¹ GAWRECKÁ, s. 116.

¹⁹² Dostupné z: <https://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Frauenstudium>, [cit. 2018– 3–19].

doplnily patřičné vědomosti a vykonaly doplňovací zkoušku na gymnáziu, mohly být zapsány na univerzitu.¹⁹³

4.2. Studium žen na univerzitách v Zálitavsku

V Zálitavsku je pozorovatelný stejný proces jako v předlitavské části. Nejprve se ženy prosazovaly na lékařských fakultách, následně se pozvolna propracovávaly i ke studiu filozofie. Od roku 1895 směly ženy studovat na univerzitě v Budapešti (dnes univerzita Loránda Eötvöse).¹⁹⁴ K řádnému studiu na lékařských a filozofických fakultách v Uhersku byly ženy připuštěny v roce 1895.¹⁹⁵ Využívaly také studium v zahraničí, zejména v Curychu. Řádnými posluchačkami právnické fakulty se mohly stát až po roce 1918, protože je do té doby fakulta nepřijala. Studium jim bylo poté umožněno na univerzitě Komenského v Bratislavě.¹⁹⁶ Ženy měly v Zálitavsku stejné problémy s nostrifikací lékařských diplomů získaných v zahraničí jako v Předlitavsku. V roce 1896 jim byly diplomy uznány.

První slovenskou absolventkou studia medicíny se stala Mária Bellová. Bellová nastoupila po lidové škole do měšťanky v Liptovském Mikuláši, tzv. polgárky. Díky maďarizačním tendencím u učitelů, se nesmělo ve školách mluvit mezi sebou slovensky, poněvadž hrozilo vyloučení ze studií. Bohužel byla přistižena při tomto rozhovoru se svojí kamarádkou. Jejím následnému vyloučení se zabránilo díky zaručením jedné z učitelek. Přesto, aby otec Štefan Bella předešel případným konfliktům, Márii ze studií odvedl. Její další studium tedy pokračovalo v Pančově. Po návratu domů ze studií pokračovala Bellová v dalším vzdělávání pod vedením svého otce. Poté se otec Bella rozhodl, že jí je třeba doplnit vyšší vzdělání. Mezi lety 1901–1905 studovala jako externí studentka na lyceu v Bánské Štiavnici, kam byla přijata díky otcovu příteli, profesoru Ježovičovi, který byl zde ředitelem. Do školy přicházela pouze skládat zkoušky, učila se doma.¹⁹⁷ V roce 1905

¹⁹³ GAWRECKÁ, s. 116.

¹⁹⁴ Univerzita v Budapešti vděčí svému vzniku arcibiskupovi Pázmánymu, který ji založil v 17. století a otevřel teologickou a filozofickou fakultu. Následně císařovna Marie Terezie univerzitu pozvedla na Královskou univerzitu a rozšířila ji o lékařskou fakultu. SCHWICKER, s. 658.

¹⁹⁵ DUDEKOVÁ, s. 646.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 586.

¹⁹⁷ MALÍKOVÁ-JAKUBCOVÁ, Anna, *Mária Bellová-první slovenská lékařka*. In: Štúdie o minulosti Historia nova 7, 7, 2014, s. 36.

úspěšně složila maturitní zkoušku. „...a navzdory tomu, že byl přístup dívkám legálně nemožný, jsem odmaturovala, a měla jsem naději na vysokoškolské vzdělání, byla mi otevřená cesta do života“!¹⁹⁸ Bellová toužila stát se lékařkou a pomáhat lidem, proto její otec rozhodl, že dceru Márii přihlásí ke studiu medicíny na univerzitě v Budapešti. O jejím přijetí musel rozhodnout rektor univerzity, protože předpisy této univerzity nedovolovaly přijímat ženy za řádné posluchačky. Po úspěšném složení zkoušek byla konečně dne 26. listopadu 1910 Mária Bellová slavnostně promována za doktorku lékařských věd. „A přišla řada i na mě. S bušícím srdcem sem obešla pódium, přistoupila k rektorovi, který mi podal krucifix a s prstem položeným na kříži jsem odřikala za rektorem přísahu, a současně jsem se zavázala, že budu jednat vždy podle svědomí, podle toho Nejvyššího...“.¹⁹⁹

Marta Křižanová byla první lékařkou promovanou na Komenského univerzitě v Bratislavě. Medicínu začala studovat v Budapešti, ale po roce 1918 přestoupila na lékařskou fakultu do Prahy a studium dokončila na lékařské fakultě Komenského univerzity v Bratislavě v roce 1923 a stala se první ženou primářkou na Slovensku.²⁰⁰

Hraběnka Vilma Hugonnai se narodila v roce 1847 v Budapešti. Byla první ženou v Uhrách, která dosáhla lékařského titulu. Své základní vzdělání získala v rodině, poté začala navštěvovat soukromý ústav. V roce 1869 se dozvěděla, že ženy v Curychu mohou být zapsány ke studiu na univerzitě. Jelikož byla provdána, potřebovala získat souhlas ke studiu od manžela, který následně obdržela. Od roku 1872 se stala studentkou univerzity v Curychu. Dne 3. února 1879 obhájila svoji dizertační práci a stala se lékařkou medicíny. Po návratu domů v roce 1880 čelila překážkám ohledně nostrifikace získaného diplomu. Dne 30. března 1881 musela absolvovat maturitní zkoušku požadovanou pro uherské vysokoškolské studium. V květnu 1882 požádala vládu o uznání svého lékařského titulu. Její žádost podpořila lékařská fakulta v Pešti, ale ministr kultu a školství Ágoston Trefort její nostrifikaci odmítl s odkazem na platné zákony. Poté absolvovala zkoušku porodní asistentky. Dne 10. února 1896 znovu požádala vládu, aby uznal její diplom z Curychu.

¹⁹⁸ MALÍKOVÁ-JAKUBCOVÁ, s. 37.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 42.

²⁰⁰ DUDEKOVÁ, s. 647.

Následného roku 14. května 1897 byla přijata do seznamu lékařů v Budapešti a od roku 1897 začala provozovat v Budapešti svoji lékařskou praxi.²⁰¹

²⁰¹ *Híres magyar nők listája*. In: Wikipédia A szabad enciklopédia [online], [cit. 2018-04-28].
Dostupné z: https://hu.wikipedia.org/wiki/Hugonnai_Vilma.

5. ZÁVĚR

V minulosti bylo pro velmi těžké, ba téměř nemožné získat vzdělání potřebné k finančnímu osamostatnění a uplatnění v profesním životě. Ženy nenacházely v počátcích své cesty ke vzdělání pochopení u mužů, ani u starší generace žen. Obecně zastávali názor, že žena má být pouze v domácnosti dobrou manželkou, matkou a hospodyní. V průběhu času, jak se společnost přetvářela, začalo docházet ke změnám. Ženy si uvědomovaly své neplnoprávné společenské i politické postavení, které je brzdilo v úsilí o dosažení rovnoprávného vzdělání. Velký průlom nastal, když ženy mohly složit maturitní zkoušku a tím se jim otevřela cesta k vysokoškolskému studiu.

K docílení reformy ve prospěch vyššího ženského vzdělání bylo nejprve potřebné reformovat školství obecně. Až do konce 60. let bylo upraveno osvícenskými reformami z dob vlády Marie Terezie, teprve léta 1868–1869 přinesla radikální změnu a přetvoření vzdělávacího systému do moderní podoby, která již setrvala do zániku Rakouska-Uherska. Obě části monarchie, definované Prosinovou ústavou z roku 1867, se přitom vyvíjely samostatně. Základní rámec těchto změn jsem popsala ve druhé kapitole. Poskytly nezbytný kontext pro vlastní téma práce.

Fundamentálním pro další vývoj ženského vzdělání bylo dosažení úplného středního vzdělání, tzv. složení maturity. Po získání základního vzdělání mohly dívky pokračovat v tzv. pokračovacích školách, dále na obchodních a průmyslových školách při ženském učitelském ústavu, avšak žádná z těchto institucí neumožňovala složení maturitní zkoušky. K průlomu došlo teprve v roce 1890, kdy bylo v Praze zřízeno soukromé dívčí gymnázium Minerva. Stalo se prvním ústavem v mocnářství, které umožnilo získat úplné střední vzdělání. Následně se podobné ústavy zřizovaly v dalších částech Předlitavska-následovala Vídeň. Bez průkopnické práce Marianne Hainischové a její apelace na generálním shromáždění v roce 1870 by dívčí vzdělávání ve Vídni nemělo pozitivní průběh. V roce 1892 založil spolek *Verein zur erweiterte Frauenbildung* dívčí gymnázium s možností vykonání závěrečné zkoušky. V roce 1911/12 Eugenie Schwarzwaldová založila první dívčí reálné gymnázium ve Vídni.

Když bylo dívkám umožněno složit maturitní zkoušku, vedla odsud již přímá cesta k vysokoškolskému studiu. Habsburská monarchie ovšem neumožňovala ženám na univerzitách studovat, čímž zaostávala za zeměmi západní Evropy i Spojených států amerických, takže bylo nutné vyjíždět do ciziny. Projevilo se to především ve studiu medicíny, která pro ženy v dobovém nazírání nejvíce přicházela v úvahu. Paradoxně se tak dělo ještě předtím, než v monarchii bylo dívkám umožněno skládat maturitní zkoušku. Protože vídeňská vláda neuznávala lékařské diplomy získané v zahraničí, musely proto ženy žádat o jejich nostrifikaci, aby mohly vykonávat lékařské povolání v monarchii. Od roku 1897 bylo povoleno ženám v Předlitavsku řádné studium na filozofické fakultě a od roku 1900 na lékařské fakultě. Právnická fakulta jim byla zpřístupněná po roce 1918.

V Zalitavsku probíhal vývoj ženského vzdělání obdobě jako v Předlitavsku. Po získání základního vzdělání dívkám nebylo umožněno pokračovat na vyšší stupeň, protože do roku 1848 nebyly na území Uher a slovenských žup zřízeny žádné státní vyšší dívčí školy. Z tohoto důvodu se vzdělání praktikovalo v rámci rodiny. Zákon z roku 1874 počítal s koncepcí vyšších státních dívčích škol, které se začaly zakládat po roce 1877. Dále dívky mohly absolvovat měšťanské školy a státní měšťanské školy tzv. polgárky.²⁰² Praktické znalosti zase získaly na odborných školách pro ženská povolání, v rámci soukromé sféry fungovaly dívčí ústavy. Na učitelské ústavy byly dívky přijímány po ukončení základní a vyšší školy. Rok 1875 je datován vznikem první státní dívčí školy v Budapešti. V 90. letech vznikaly gymnázia, která však nekončila maturitou. Základem pro kompletní ženské středoškolské vzdělání bylo dosažení maturitní zkoušky. Zlom nastal v roce 1896, kdy bylo založené v Budapešti první dívčí gymnázium a dívky tak mohly skládat maturitní zkoušku. Od roku 1895 bylo povoleno ženám v Zalitavsku řádné studium na lékařské a filozofické fakultě. Studium na právnické fakultě jim bylo zpřístupněno po roce 1918.

Po seznámení se všemi relevantními zkušenostmi lze konstatovat, že možnosti studia dívek v Předlitavsku a Zalitavsku byly skoro stejné, lišily se některými okolnostmi a časovým nástupem. Společnost se od 90. let 19. století zasazovala, aby měly dívky k dispozici kompletní školský systém po vysokoškolské vzdělání.

²⁰² Polgár znamená občan, měšťan.

6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

6. 1. Prameny archivní

Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno, Magistrát města Komárno, Radové knihy z r. 1895, zápis ze zasedání 27. dubna 1895.

Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno, Magistrát města Komárno, Radové knihy z r. 1867, 1868, zápis ze zasedání 20. května 1868.

6. 2. Prameny vydané

OTTO, Jan, *Ottův slovník naučný, Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, 27. díl, Vůz–Žyžkowski*, Praha 1908.

Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené. Částka II., Vídeň 1873.

6. 3. Literatura

BAHENSKÁ, Marie, *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha 2005.

BAHENSKÁ, Marie, HECZKOVÁ, Libuše, MUSILOVÁ, Dana, *Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století*, České Budějovice 2011.

Közoktatásügy. In: BOROUSZKY, Samu (ed), *Komárom Vármegye és Komárom sz. kir. város*, Budapest 1907, s. 258–268.

DUDEKOVÁ, Gabriele a kol., *Na cestě k moderní ženě. Kapitoly z dějin rodových vztahů na Slovensku*, Bratislava 2011.

GAWRECKÁ, Marie, *Ženy a univerzitní studium v habsburské monarchii*. In: *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis*, Opava 2015, s. 113–128.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989.

KODAJOVÁ, Daniela, *Vzdelanie dievčat-možnosti a limity uplatnenia*. In: ČADKOVÁ, Kateřina, LENDEROVÁ, Milena, STRÁNÍKOVÁ, Jana (ed.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*, Sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27.–28. dubna 2006, Pardubice 2006.

LAITNER, Daniela, *Höhere Mädchenbildung in Österreich – Die Entwicklung des Mädchenschulwesens am Beispiel des Gymnasiums Sillgasse*. In: *historia. scribere*. Online

Zeitschrift der Institute für Alte Geschichte und Altorientalistik, Geschichtswissenschaften und Europäische Ethnologie sowie Zeitgeschichte der Universität Innsbruck zur Publikation studentischer Arbeiten 3–2011 [online], [cit. 2018-03-28]. Dostupné z: <https://webapp.uibk.ac.at/ojs/index.php/historiascribere/article/viewFile/180/99>.

LENDEROVÁ, Milena, KOPIČKOVÁ, Božena, BUREŠOVÁ, Jana, MAUR, Eduard, *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009.

LENGYELOVÁ, Tünde, *Žena jako téma slovenskej historiografie*. In: Česko-slovenská historická ročenka 2001, Brno 2001, s. 149–155.

MALÍKOVÁ-JAKUBCOVÁ, Anna, *Mária Bellová-první slovenská lékařka*. In: Štúdie o minulosti Historia nova 7, 7, 2014, s. 35–58.

MÉSZÁROS, Andor, *Maďarština na (Buda) Peštské univerzitě a v uherském školství v 19. století*. In: BINDER, Harald, KŘIVOHLAVÁ, Barbora, VELEK, Luboš (ed.), *Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867–1918*, Sborník z konference Praha, 18.–19. listopadu 2002, Position of National Languages in Education, Educational system and Science of the Habsburg Monarchy, 1867–1918, Prague, 18.–19. November 2002, Praha 2003, s. 147–155.

NEUDORFLOVÁ, Marie, *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, Praha 1999.

PÁNKOVÁ, Markéta, *Vzdělávání dívek v Čechách*, Praha 2006.

PODRIMAVSKÝ, Milan, *Jazyková otázka v kultúrnej emancipácii Slovákov v druhej polovici 19. storočia*. In: BINDER, Harald, KŘIVOHLAVÁ, Barbora, VELEK, Luboš (ed.), *Místo národních jazyků ve výchově, školství a vědě v habsburské monarchii 1867–1918*, Sborník z konference Praha, 18.–19. listopadu 2002, Position of National Languages in Education, Educational system and Science of the Habsburg Monarchy, 1867–1918, Prague, 18.–19. November 2002, Praha 2003, s. 131–139.

SCHWICKER, Johann Heinrich, *Statistik des Königreiches Ungarn*, Stuttgart 1877.

SEKYRKOVÁ, Milada, *Minerva 1890–1936. Kronika prvního dívčího gymnázia v habsburské monarchii*, Praha 2016.

SIKORSKÝ, A., *Das Schulwesen in Der Slowakei*, Bratislava 1921.

STRÁNÍKOVÁ, Jana, *Výchova a vzdělání dívek na cestě k moderní občanské společnosti. Genderové a sociální aspekty procesu socializace mládeže v období 1774–1868*, Pardubice 2013.

ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudu, II. svazek 1848–1913*, Praha 1918.

VOJÁČEK, Ladislav, *Právní úprava universit a právnického studia na přelomu 19. a 20. století*. In: SCHELLE, Karel, VOJÁČEK, Ladislav (ed.), *Rakousko-uherské vyrovnání 1867 a jeho státoprávní důsledky v českých zemích a na Slovensku*, Sborník příspěvků ke 140. výročí Rakousko-uherského vyrovnání, Ostrava 2007.

VOŠÁHLÍKOVÁ, Pavla, *Biografický slovník českých zemí, Bas-Bend*, Praha 2005.

6. 4. Internetové zdroje

Frauenbildung. In: Historisches Lexikon Wien. Dostupné z: <http://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Frauenbildung>.

Frauenstudium. In: Historisches Lexikon Wien. Dostupné z: <https://www.wien.gv.at/wiki/index.php/Frauenstudium>.

Híres magyar nők listája. In: Wikipédia A szabad enciklopédia [online], [cit. 2018-04-28]. Dostupné z: https://hu.wikipedia.org/wiki/Hugonnai_Vilma.

Híres magyar nők listája. In: Wikipédia A szabad enciklopédia [online], [cit. 2018-04-28]. Dostupné z: https://hu.wikipedia.org/wiki/Veres_Pálné.

Ministerstvo školství v habsburské monarchii. In: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online], s. 1, [cit. 2018-01-30]. Dostupné z <http://www.msmt.cz/ministerstvo/165-let-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy>.

Richter, Elise-Österreichische Akademie der Wissenschaften. In: Gedenkbuch. Dostupné z: <https://www.oeaw.ac.at/online-gedenkbuch/gedenkbuch/personen/q-z/elise-richter/>.

Tereziánská reforma v českém školství. In: Metodický portál. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/827/terezianska-reforma-v-ceskem-skolstvi.html/ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy>.

7. RESUMÉ

The submitted bachelor thesis took a portrait of a comprehensive development in the field of female education in the Austro-Hungarian Empire within the 19th century period. The timeframe of the period presented was, on the one hand, determined by the enlightened & absolutistic school reforms implemented by Joseph II, and on the other hand, by the year 1918, which was the year when the monarchy collapsed. The obligatory introduction is followed by the period interpretation, which was structured into three chapters. The second chapter describes general development of the Habsburg monarchy field of education starting from the end of the 18th century. This period description shall help the reader with necessary orientation in the education system, as the development in this field was different specifically in the later Cisleithania and Transleithania. The so-called Hasner laws of 1868-1869 are explained herein, as well as the Act No. XXXVIII of 1868 or the nobleman Apponyi Act of 1907. The third chapter sets out the entrance of women into the field of secondary education. Thus, the particular attention was paid to private and state educational institutes which offered the possibility to pass upper secondary school examination, and therefore the women were allowed to enter university studies. The last fourth chapter is focused on female university studies, specifically in the regions of Cisleithania and Transleithania. Destinies of some women, describing their educational path and goals to finish university studies, subsequently obtain their university diploma and find their place in the professional life, are presented herein.

